

Kincses Károly

**„Soha nem akartam innen elmenni,
most se, és a jövőben sem. Amennyiben
van jövő.”**

Reismann Marian (1911–1991)

Az idősebb testvér – ráadásul fiú – szintén fényképész, s milyen tehetséges! Kell-e ennél nagyobb teher egy kezdő fotográfusnak – aki ráadásul nő és zsidó – egy olyan korban, amikor ez nem számított kimondott életbiztosításnak? Reismann Marian egy életen át birkózva bátyja rávetülő árnyékával, megküzdött hátrányaival, megtalálta saját képi világát, saját témáit, s végül is teljes életet élt, érvényes és fontos életművet hozott létre és hagyott ránk. Halála előtti utolsó pillanataig sok nálánál generációkkal fiatalabbat tudott magához kötni bölcsességével, nyitottságával, melyek időskorára jellemző tulajdonságaivá váltak, s amire mi, fiatalabbak még emlékszünk. Így hát nincs mese, a magyar fotótörténet két Reismannal kell számoljon, Jánossal és Mariannal.

Pályája jól tagolható. A második világháborúig élete tulajdonképpen egy bauhausos szemléletben nevelődött, külföldön tanult, baloldali beállítottságú, budapesti műtermes fényképésznőé, aki táncfotóival és beleérzéssel, tudományos alapossgággal, pszichológiai megközelítéssel készített gyermekfotóival bizonyos rangot és nevet vívott ki magának, de nem többet. Túlélte mindkét világháborút, a zsidóüldözéseket, elkezdett politikai és gazdasági riportázsokat fotózni, miközben egyetlen dolog érdekelte igazán a fényképezésben: a gyerekek természetes környezetben, póztalanul való megörökítése, természetes életmegnyilvánulásaiknak nyomon követése a fényképek segítségével. Akár évtizednyi távolságban is. De megélhetése érdekében készített néprajzi fényképeket is, városkép-albumokat, mezőgazdasági kutatóintézetek magyar gyapot-, gumipitypang-, szója- és egyéb kísérleteiről hosszú-hosszú fotósorozatokot. Aztán több mint egy évtizedig tanított, miközben folyamatosan tanult a tanítványaitól is. Élete utolsó szakaszában zeneszerzők, zenészek portréiból adott ki könyvet. És már elmúlt hetvenéves, amikor alkalmat adott egy fiatal fotómuzeológusnak, hogy egy évig, szinte nála lakva, minden egyes képét, negatívját megnézve, felépítsen egy régi-új Reismann Mariant, akinek életműve így vált sajátos csiszolású tükörré, melyben a múlt század második kétharmada látható. Élete – majd látják – egy nagyon nehéz történelmi időszakban zajlott, s különféle koloncokkal még külön is nehezítve volt. Ezért választottam fejezetcímek helyett a nem is kicsit áthallásos stációk kifejezést. A nyersanyagul szolgált beszélgetéseket, mintegy tízórányi hangszalagot, 1982 és 1990 között készítettem.

Első stáció: család

„Az apai nagyapámról nagyon keveset tudok, zsidó tanító volt Vágújhelyen, s Budapesten, a Ferenc Józsefről elnevezett öregek otthonában halt meg. Hatéves voltam ekkor. Nagyanyám sokkal előbb hunyt el, volt két lányuk és négy fiuk, köztük az apám. Tulajdonképpen karriert csak apám, dr. Reismann Adolf csinált. Orvosnak tanult, a Klinikán lett tanársegéd, majd Budapesten az első női klinikának az igazgatója. Ők adták a század első felének nagy nőgyógyászait, s ebbe a társaságba tartozott az apám is. 1896-ban, a millennium évében kinevezték őt az akkor alakult szombathelyi bábaképző igazgatójává. Apám családjáról még annyit, hogy egyik sógora az a Bloch Henrik volt, akinek apja a budapesti rabbiszeminárium megalapítója volt, s Henrik maga is ott tanított. Csodálatos fehér szakálla volt, és ott láttam életemben az első zsidó esküvőt sátor alatt. Apám egész életében támogatta különböző családtagjait, többé-kevésbé mindegyik rá is szorult erre. Ennyit apámról. Anyám sokkal komplikáltabb. Nagynéném, anyám testvére Csepregi-Schapinger. Valamelyik nagyapám kapott nemességet. Nyilván vásárolta. Nagybátyám, aki elvette anyám testvérét, úgy tudom, bécsi származású, megcsinálta a pesti irodát, ahol bátyáim is dolgoztak. Kern Róbert és Társa volt, de Vitkovicz Vas a tulajdonképpen neve. Amikor a németek bevonultak Csehországba, nagynéném fogta a férjét, és úgy távozott el a lakásból, mint-ha lemenne az utcára újságért. Így tudtak megmenekülni. Nagyon gazdagok voltak, mindenük ott pusztult. Ez az előneves dédnagyapám földbirtokot is vett a nevéhez, azonkívül bankár volt Pécsen. Aztán fia, az én anyai nagyapám örökölte a nevet, de korán meghalt, négy élő gyermeket és egy özvegyet hagyva maga után, továbbá egy bankházat és egy földbirtokot, amit aztán tökéletesen elpucoltak a jó fiai, anyám bátyjai, akik közül az egyik kiment Indiába a Dreyfus-kartellhez. A másik Európában szedte össze a tábeszét, és töltötte a hátralévő életét Pesten, rokonaiból részben pénzt kiszedve, részben vörös izzásig hergelve őket. Elképesztő humora volt, és fantasztikusan tudott az emberek gyengéibe beletalálni. Anyám családja már régen nem volt vallásos, hiszen egyetlen ki nem tért tagja az édesanyám volt. Apám családja ezzel szemben vallásos volt, de a közös életük már egyiküknek sem hozott vallásosságot. Apám nagyon sokat foglalkozott velünk, hárman voltunk gyerekek. Két, hat és hét évvel idősebb bátyám volt. Emlékszem a hosszú nyári estékre, amikor apánk magyarázta a világegyetemet az égbolton és a földön. Én kicsit ifjú voltam mindehhez, de azért az egésznek az atmoszférája még mindig bennem van. Szombathelyen éltünk, nagyon jó körülmények között. Nekem 1918–19-ben kellett volna első elemibe mennem, de jó szüleim úgy döntöttek, hogy ez pont nem az a periódus, amikor naponta kétszer végigjárjam a várost. Hermin tanító néni hetente kétszer délután kijött két órára, és én így elvégeztem az első négy elemet otthon, és éltem tovább paradicsomi életemet egy óriási kertben, ami a Bábaképzőhöz tartozott. Ez nagyon jó volt tízéves koromig, s aztán nagyon rossz volt egész életemben, mert tízévesen már nem lehet megszokni a gyerekközösséget és az iskolát. Azt hiszem, első nap hülyére pofoztak, mert elkezdtem verekedni, de hát ők voltak többen, és én egyedül, aminek jelentőségével akkor még nem voltam tisztában. És azután az egész iskolai életem úgy zajlott, hogy soha nem tudtam kifutni a formámat, ma sem tudok vizsgázni, ha feltesznek egy kérdést, akkor kész, be van fejezve, megmukkanni sem tudok. Az első világháború alatt a két bátyám csinálta a kertben a futóárkokat, s minden nap kijelölték a térképen kis zászlókkal, hogy mi, hol, merre. Pedig a két fiú a premontreiekhez járt, felvilágosult, jó iskolába, jó tanárokhöz, itthon is felvilágosult, jó légkör volt, mégis. Arra emlékszem, hogy nekem kisasszonyom volt, a Stefi. És hozták Szombathelyre a sebesülteket vonatokon. Délutáni szórakozás volt, csak nem volt szabad otthon róla beszélni, hogy kimentünk az állomásra, és néztük, hogyan rakják ki a sérült katonákat.

Körülbelül tizenhét éves korom körül kezdtem rájönni, hogy a világon más egyéb is van, mint egy kisváros fojtott légköre. Ki akartam törni belőle, nem akartam vállalni a saját osztályom, és főleg az anyám által elhatározott életpályát, azaz hogy időben férjhez menjek egy megfelelő emberhez, megfelelően kiöltözve, kinászutazva megszüljem a gyerekeimet, és éljek egy boldog, nyárspolgári éle-

tet. Nem hangosan, és nem is egészen tudatosan védekeztem ez ellen, annyira, hogy kilöttem magam egészen Münchenig. S tulajdonképpen idén (1990, KK) jöttem rá, hogy az én saját kis forradalmam mentett meg engem a kisoárosi zsidók sorsától, a gázkamrától.” És még ezt is mondta: „Én egész életemet úgy töltöttem, töltöm és tölteni fogom, hogy magyar vagyok. Az, hogy zsidó vagyok, azt a zsidótörvények következtében vettem tudomásul. És még sokkal jobban akkor, amikor kiirtották családom némely tagját, barátaimat, és saját magam is életveszélyben forogtam. Egész életemben magyarnak tartottam magam, ezt Hitler meg Szálasi vette el tőlem. Megfosztottak saját magamtól. Mindenkit megöltek körülöttem, aki hozzám tartozott. Mindenkit elpusztítottak, én életben maradtam. Vállalom, hogy zsidó vagyok, és mindig siettem megmondani, hogy vigyázz, én zsidó vagyok. Vigyázat, mázolja – ugye?”

„Alig múltam tízéves, amikor már előlről hátra, hátulról előre, kívülről fújtam Schubert Téli utazás című ciklusának valamennyi darabját. Természetesen zongorázni is tanultam, ám az ma már furcsának tűnhet, hogy eme stúdiómot viszont szívből utáltam, különben is, hajtogatam, nekem jó a hallásom, de rossz a fülem, hagyjanak békén, pardon azonban nem volt. Így az Akadémia első osztályáig el is jutottam.” Testvéreivel meglehetősen ambivalens viszonyban volt, ami látszólag magánügy, főleg, hogy azóta már mindhárman odafentről mosolyognak ezen a kicsinyes földi vircsaftoláson. De minél többet foglalkozom munkásságukkal külön-külön és aztán együtt is, annál erősebben érzem, hogy mindkettőjük fotográfusi pályáját, a képhez való viszonyát valamiképpen befolyásolta a másik testvér, persze időszakonként eltérő módokon és intenzitással. És ezt az egészet színezte az ügyvéd báty. Az idősebb fiú, Jancsi persze sokkal dominánsabb módon vett részt húga életének alakulásában, mint fordítva, de a kölcsönösség azért megáll. „A két bátyám között 11 hónap korkülönbség volt, amit egy életen át nem tudtak kiegyenlíteni. Ott annyi verekedés volt, annyi vér folyt, annyi nyugtalanság volt, és ebből természetesen nagyon sok lecsapódott rám is. Feri ugyan védett, de Jancsi egész életében támadott. Egyszer, amikor a szülők nem voltak otthon, kikötött a juharfához, parittyával célba vett, és sikerült is eltalálnia, az eredmény egy kék folt volt, és egy fagyfalt, amit fizetett, hogy hallgassak róla. De hát ez egy marhaság, ilyen tízezer volt, és végigkísérte az egész életemet. Jancsi és az én viszonyom nemhogy kétes volt, inkább negatívabb, de külső támadásoknál mindketten a legmesszebbmenőkig kiálltunk egymásért. Jancsi kint maradt a Szovjetunióban, nem találkoztam vele a 30-as évek közepéig, ekkor valamilyen megbízatással Bécsbe küldték, s az egész család felment, találkozni vele. 1938-ban utasították ki a Szovjetunióból, akkor ment Prágába nagynénénkhez, én pedig szintén Prágába, nagybátyáinktól pénzt kisírni neki.”

Hogy mennyire nem volt problémamentes a testvérlét, jól mutatja az a visszaemlékezése Mariannak, mely bátyja halála után majd egy tucat esztendővel született: „Kettőnk között hat év volt a korkülönbség, és egy életen át tartott, nem, nem a rivalizálás, hanem a szoros szakmai kapcsolat. Én, főként mesterségbeli dolgokban mindig felnéztem rá. Most először éreztem azt, hogy már ki merek vele együtt állni a nyilóánosság elé. – Mestered volt, vagy példaképed? – Egyik szó sem fedti pontosan a valóságot. De neki köszönhetem a szakmámat! Mert eredetileg orvosnak készültem, ám mivel egy nagyon nehéz esztendőben, 1929-ben érettségiztem, idős apám attól félt, hogy már nem lesz módja az életemet sínre tenni. Attól is tartott, hogy a származásom miatt nem juthatok előre, és talán nem is lesz bennem elég tehetség és kitartás a pályához. Ezek után álltam elő az ötlettel, hogy akkor fotós leszek, mint Jancsi.” Arról elmélkedem, mennyire hatottak egymásra János bátyjával, milyen döntő, meghatározó szerepe volt Marian pályaválasztásában. Ezt mindaddig legfeljebb csak sejtettem, de nem tudtam, míg Marian hagyatékában meg nem találtam egy levelet. Sokáig gondolkoztam, kiadhatom-e ennyire őt, s végül arra jutottam, hogy őket már nem sértem vele, s mindazok, akiknek fontos és figyelemre méltó a két Reismann munkássága, helyén kezelik a most megtudottakat is. A többiek meg gondoljanak akármit. „Egyszer, talán még erre is sor kerül, tisztázni kellene, hogy mi az, ami közöttünk van. Egyetlen alkalommal volt egy késő délután, amikor itt ültél, nem is

olyan régen, talán három éve, és az volt szóban, hangulatban olyan, hogy még mindig él bennem a vágy, hogy így szeretnék veled beszélni, lenni. Ha visszagondolok egész életemre, a Te szereped abban nagyon egységes volt, egységes az ambivalenciákban is. Mert mindig rettenetesen félted Tőled, aki a legérzékenyebb pontokon tudtál bántani, kortól, időtől függetlenül, de legalább annyira imádtalak is, bármilyen furcsán is hangzik ez, ma érett fejjel – egy hűg vallomása. Te voltál részemre az elérhetetlen ember és cél, úgy loholtam utánad, mint egy kiskutya, lógó nyelvvel, és soha nem bírtalak elérni. Iskolás kölyökkoromban, amikor haza-hazajöttél részemre exotikus tájakról és meséltél, néha úgy is, hogy én ott lehettem, az egész nagyvilágot a Te meséidből ismertem és kívántam meg. Nagyon kézenfekvő, a fotográfussá levésem kérdése is, mert vajon mi adhatta az ötletet nekem, aki tulajdonképpen oly távol estem akkoriban művészi törekvésektől, ismeretekről, ahhoz hogy fényképésznek menjek, ha csak az nem, hogy ebben is Téged utánozzalak, és fussak olyan nosztalgiaik után, amelyeket Te ébresztettél bennem. Hálás vagyok Neked, mert örülök, hogy fényképész lehettem. Hiányoznak belőlem a NAGY művészi ambíciók, tudom, hogy nem hagyok hátra egy 'oeuvre-t' – nem is fontos. Ennél sokkal többet adott és jelentett nekem az a lehetőség és megismerési tudás, amit a fényképezésen keresztül megszerezhettem. Reagálni az emberekre, a hangulatokra, igyekezni megfogni a megfoghatatlant és kimondhatatlant, sokszor a teljes hiábavalóság, sikertelenség tudatában és elenyészően ritkán realizálni tudni. Különösen sokat adott nekem a gyermekfényképezés, ahol gátlás nélkül kiönthettem azt a rengeteg szeretetet, amely bennem élt, azt a sok kusza, céltalan szeretni vágyást, amelynek nem volt alánya oly sok évig. Fényképezni? Ez a fogalom aztán teljesen és kizárólag Hozzád kapcsolódik. Amióta csak ismerem képeidet, részemre a legmagasabb célt azok jelentették. Soha nem akartalak szolgálani utánozni, de az élet, az emberek, a hangulatok és tájak kifejezési módjával a Te képeiden értettem egyet, azok jelentették nekem az utat, amely az én utam is. Emlékszem, nagyon régen, a harmincas években írtál hosszabban arról, hogy mi tulajdonképpen a fénykép, mi a feladatunk benne. Példának hoztad, hogy próbálgass meg az utca egy forgalmas helyén leállni, és az arra menőket fényképezni úgy, ahogy látom, ahogy azok élnek. Hogy ezen keresztül ismerném meg az életet, illetve hogy ez is egyik lehetősége. Ugyanakkor írtál arról is, hogy fiatalon az ember csak készülhet, de igazán jól fényképezni csak egy hosszú élettapasztalaton és rengeteg élményen keresztül, idősebb korban lehet. Soká őriztem a leveleket, 44-ben pusztultak el, annyi minden egyébbel.” Ennyi a levél.

„A majdnem egykorú gyerekek sokszor nagyon nehezen férnek meg egymás mellett. Jancsi és Feri között egy fantasztikus szerelem volt, ugyanakkor meg is tudták volna egymást gyilkolni. Én voltam az, aki a szerelemből kimaradt, a gyilkolásból nem. Keserves sorsa volt a két bátyámnak, Ferinek a feleségét és a két fiát égették el Auschwitzban, Jancsi leülte a maga öt évét a Rajk-per kapcsán a börtönben. Feriék 1957-ben útlevéllal távoztak Magyarországról. Feri azt mondta, hogy nem óhajtja még egyszer végigcsinálni Magyarországon, amit egyszer már végigcsinált. Feri nagyon rábeszélte, hogy menjek velük. Én akkor már elsősorban Ernő miatt nem mentem velük, de én soha nem akartam innen elmenni, most se akarok, és a jövőben sem. Amennyiben van jövő.” Nem üres lözung, higgyék el. Általában az emberek azokat érzik sorsfordító esztendőknél, amiket éppen megélnék. És ez így rendben is van, csak egy pillanatra megállva, gondolkodjunk el: biztosan mindegy, hogy milyen körülmények között éli meg ki-ki azokat a bizonyos, számára sorsfordító érzett éveket? „Anyám 1939-ben, amikor kitört a háború, kapott egy infarktust. Németül mondta, hogy meg fogjátok látni, ez a Hitler megöl minket, és a következő nap iszonyú kínlődások között meghalt. Apám utánabúszta magát, és meghalt egy évvel később. Maradtunk hárman. Jancsi a Szojjetunióban volt, megúszta, valahogy nem került a Gulagra, csak kiutasították, aztán Párizsba ment. Feri itthon maradt, Szombathelyről elvitték a Gyűjtőbe, rögtön az elején, 1944. április 2-án. Március 19-én jöttek be a németek, 2-án eltűnt Feri, és akkor én reggeltől estig loholtam, hogy kiderítsem, hol van, de nem sikerült. És egyik nap holtfáradtan jövök haza, és a házmesterné, akivel nagyon jóban voltam, holtápadtan fogad és azt mondja, két SS van fent magánál, ne menjen föl. Kiderült, hogy az egyik SS egy müncheni iskolatársam volt, és azért keresett meg, mert akartak egy

görbe estét csinálni Pesten. Útközben voltak, partizánvadászatról jöttek Jugóból, és átirányították őket a Szovjetunióba, ahonnan aligha fognak élve visszakerülni, mondták. Én rögtön elmondtam, hogy a Ferit internálták és segítsenek megkeresni. Valamikor éjjel felé visszajöttek, egyszer csak légiriadó, és én a két SS-sel levonultam a pincébe. Az egész város tele volt másnap ezzel. Nagyon érdekes volt a hatása. Ez egy nagyon nagy ház az Irányi és Veres Pálné utcák sarkán. Másnap a fele ember előre köszönt, a másik fele elfordította a fejét. De aznap három helyről tudtam meg egyszerre, hogy Feri a Konti utcában van, a Gyűjtőben. Másnap elmentek az SS-ek. Ferit egy véletlen folytán hoztam ki. Küldtem be neki egy csomagot, amin az én nevem és címem volt rajta. Az őrmester sorakoztatta őket, és mondta, hogy aki pesti illetőségű, az álljon jobbra, aki vidéki, balra. Feri balra állt, mire rászólt az őrmester, hogy miért áll maga balra, itt van egy csomagja Pestről, nem magát hívják Reismannak? Úgyhogy Feri megjelent nálam, negyven fokos láza volt. Egy orvos barátom megnézte, ellátta, őt a Dunába lötték később, aztán Feri visszament Szombathelyre, családját megölték Auschwitzban, de ő megúsza élve mint munkaszolgálatos, mert Erdélybe vitték. Ahogy közeledett a front, felküldték őket vételezni október 13-án Pestre. Pár nap múlva tudtam meg, hogy a Feri lemaradt a vonatról és Borbély Andoréknál van, aki a Virradat nevű irredenta lap főszerkesztője volt, de felesége a kolozsvári Török Erzsébet, aki egész életében baloldali volt. Sokan bujkáltak náluk, és a Borbély Andor túrta, mert úgy gondolta ez az égi híd ahhoz, hogy átsétáljon a mennyországba. Emlékszem, a cselédszobájukban annyian aludtunk, hogy ha egy meg akart fordulni, akkor mindannyiunknak kellett fordulni, olyan szorosan voltunk. Ez 1944 novemberében volt. Utána találtunk egy üres lakást a Szabadság-hegyen, és oda mentünk fel bujkálni.”

Szombathely, a gyermek- és ifjúkor fontos volt Reismann Marian életében, még ha néha az ellenkezőjét is állította. 75 éves elmúlt már, mikor ezeket mondta nekem: „Kicsit úgy nőttem fel az óriási, elvarázsolt kertben, mint egy hercegnő. Szigorúan voltam nevelve egy nagyon szabályos világon belül, ahol a rendnek, a munkának, kötelességnek kemény oszlopai voltak, s ennek ellenére nagyon el voltam kényeztetve. Apám orvosprofesszor volt, a szombathelyi Bábaképző igazgató tanára. Azt hiszem, akkor is éreztem, azóta már tudom, hogy egy szent ember volt, neki nem létezett szegény vagy gazdag, neki csak beteg volt. Éjjeliszekrényén ott állt a házitelefon, amivel felcsengettek éjjel, hajnalban, bármikor, hogy jöjjön át, mert komplikált szülés, vagy más baj van. Felöltözött, ha még volt ideje, meg is beretválkozott, és úgy ment át dolgozni, mintha ez lenne a világon a legtermészetesebb. Apám nagyon szerette a kertjét. Amikor másfél évvel ezelőtt Gonda György kívánságára visszamentem fényképezni a Bábaképzőt, ami borzalmas állapotban van, házunkkal egyetemben, a kertben viszontiláltam azokat a fákat, amiket apám gyűjtött össze messze földről. Ez egy csodálatosan vezetett intézmény volt, egyike a legkiemelkedőbbeknek Magyarországon. Azóta tízezerféleképpen átépítették, de azt hiszem, az utolsó hús évben már hozzá sem nyúltak, úgyhogy rogyadozik az egész, s valami olyan mérhetetlen piszkos és elnyomorodott... rémes volt, egyszerűen rémes.”

Egy utolsó kitérő. Családi életéből szülein, testvérein kívül még egy meghatározó személy érdemelt említést, férje, dr. Vajda Ernő fotóművész, ügyvéd, botanikus, akivel ötvenéves korában, 1961. június 6-án esküdtek meg. Kapcsolatuk ennél jóval korábról datálódik. „Egyedül élek, de családközelben. A férjemmel 32 közös esztendőnk volt, de csak a tizennegyedik évben házasodhattunk össze. A fiai akkor már nagyok voltak, de az unokáinak remélem, igazi nagymamájuk lettem. Van öt gyönyörű dédunokám is.” Reismann János bátyjához, Ferihez írt levelében ugyanez egy kicsit másként hangzik: „Bizonyára tudod, hogy készítheted a nászajándékot: májusban lesz hivatalosan is sógorod! Ezzel nekem nagy kő esett le a szívemről: hűgünk öregségére biztos révbe, vagyis egy szolid, Tigris utcai családi házba, úgy is mondható, hogy öröklakásba került, körülölvé mozgatható menyekkel, vökkal, unokákkal. Mindkettőnek nagyon jól tesz ez az új boldogság, Ernőről senki nem gondolná, hogy túl van a hatánon! Én mértékkel frekventálom őket, ez felel meg legjobban a jótestvéri viszonyoknak.”

Második stáció: iskola

A szombathelyi izraelita népiskolában végezte tanulmányait, az első négy osztályt magántanulólként, s onnan 1921-ben került be a Szombathelyi M. Kir. Ált. Leánygimnáziumba, ahol 1929-ben érettségizett. *„Nem jártam iskolába, magántanuló voltam, 1919. január 1-jén kezdtem otthon az első elemi. Elég messze laktunk az iskolától, a szüleim féltettek akkoriban az utcára engedni. Úgy végeztem el a négy elemi, hogy hetenként háromszor 2-2 órára jött Hermin néni házitánítani.”* Tizenhárom éves korában kapta első fényképezőgépét. Érettségi után, 1929 és 1931. június 30. között a Müncheni Állami Fényképezési Tanintézetbe (Staatlehranstalt für Lichtbildwesen) járt, majd Berlinben dolgozott egy fél évet testvérével, Reismann Jánossal. *„Amikor kimentem én is Münchenbe, vettem magamnak Jancsi nyomdokain haladva egy Leica-t és egy 9×12-es lemezes gépet. Júniusban érettségiztem, és szeptemberben mentem Münchenbe. Anyám kísért ki Münchenbe, keresett albérleti szobát, s hagyott ott félve, hiszen még nem voltam 18 éves. Rettenetesen el voltam kényeztetve, és szigorúan nevelve. Sikerült úgy kiélnem Münchenbe, hogy engem addig fiú nem csókolt meg, Hát azért ez 18 éves korban már akkor is egy csoda volt, mondhatnám, elég kellemetlen csoda. Münchenben nagyon hamar talpra álltam, elég nagy létszámú osztályba jártam, s két héten belül négyen nagyon összebarátkoztunk. Az egyik egy bajor nemesi származású katonának a lánya, a másik egy brassói szász, a harmadik egy bukaresti festő és egy müncheni modell lánya, a negyedik én, a magyar zsidó. Mi sehogyan sem passzoltunk bele ebbe a kispolgári német társaságba. München egész további életemet meglehetősen befolyásolta. Schwabingban volt az iskola, a tulajdonképpeni művésznegyedben. Nem mondhatom, hogy laza volt, 8-tól 2-ig az iskolában voltunk, minden hónapra meg volt adva a feladatunk, ház-, táj-, ember- stb. fényképezés. Kötelező volt egy délelőtt rajzolni, egy délelőtt retusálni, azonkívül fényképeztünk, előhívtunk, nagyítottunk. Voltak elméleti tárgyak is, minden benne volt, az optika, a kémia, az üzletvezetést... Nem végeztem túl jól, megvan még a bizonyítóányom. Ezzel a végzettséggel Németországban bárki nyithatott műtermet.”* Valóban kár lett volna dicsekednie bizonyítványával. Az elméleti tantárgyak közül hármast kapott fotókémiából, fotóoptikából, Elektrizitätslehre és Kaufm. Betriebslehre-ből, a gyakorlati tárgyak közül hármast Aufnahmetechnik u. Auffassung, Kopierverfahren, Vergrößern és Rechnen, kettést Negativretusche és Positivretuschéből. Hátrányban volt a fényképezőműtermekben felnőtt iskolatársaival szemben, mert neki gyakorlatilag semmilyen előképzettsége nem volt a fotó területén, ezért délutánonként egy ottani fotólaboratóriumban dolgozott. S bár nem kapott fizetést, mégis jól jött tanulmányaihoz ez a kis szakmai gyakorlat. *„Szerettem és sokra értékelem még ma is Hanna Seewaldot, aki az évfolyamot vezette. 1962-ben, amikor először jártam Nyugaton a háború után, akkor megkerestem, akkor ment nyugdíjba. Sokat köszönhetek neki, bár akkor még nem tudtam, hogy fotós leszek.”*

Harmadik stáció: a műtermes portréfényképész, három helyszínen, többszöri újrakezdéssel

A müncheni iskola befejezése után hazament szüleikhez Szombathelyre, majd szeptemberben kiutazott testvééréhez Berlinbe. Reismann János akkor éppen az URF Werbe Kollektiv belső tagja volt, s felvették maguk mellé Mariannt. *„Az URF az Urban-Reismann-Frankl-ból állt. Urban egy nagyon tehetséges bajor grafikus volt, kitűnő összeköttetésekkel. Frankl volt az, aki a könyveket vezette és Reismann volt, aki fényképezett, és én lettem a mindenes. Fizetés nélküli kis senkinek kerültem ki hozzájuk, kivettem egy albérleti szobát. Változatlanul kaptam otthonról az apánást. Nem hagytak fényképezni, csak előhívtam és nagyítottam. Jancsi tucatjával tépte szét a nagyításaimat. Nagyon jó iskola volt...”* Amikor bátyja és Urban kimentek Johnny

Heartfield után Moszkvába, Marian maradt a cég egyetlen fotósa. Feladata csupán annyi akadt, hogy a még folyamatban lévő munkákat befejezze, ezt követően a cég fel is oszlott. *„Ezután ott maradtam egyedül, hol kaptam munkát, hol nem, nagyon sokat féltem, ez már a sötét időkben volt. Kraszna-Krausz csinálta akkor a Film für Alle és egyéb fotólapokat, ott kaptam munkákat. Kraszna-Krausz Feri bátyám osztálytársa volt Szombathelyen, Krausz Andornak hívták akkor még. Aztán Hitler elől átment Londonba, ott megcsinálta a Focal Press-t. Sosem fényképezett, de a filmhez, fotóhoz nagyon értett. Egy házban lakott Berlinben Moholy-Naggyal.”* Három, Reismann Marian fotóival illusztrált *Film für Allét* találtunk 1932. május, augusztus és szeptember hónapjában, az egyikben templomba menő nők felülnézeti, bauhausos képe, a másikban magyarországi szociofotók a Teleki térről, a harmadikban strandoló kölykök láthatók. A képek a legjobb szociofotós iskolák hagyományainak felelnek meg, igazán kár, hogy Marian nem tudta, akarta ezt a vonalat folytatni. Ez az időszak inspirálhatta azt az 1936-os dátumot viselő, egyetlenként megmaradt reklámfotóját, azt az Odol szájvizet hirdető, modern szellemű fotókollázst, melyet a *Fotográfusok Made in Hungary* kiállítás részeként az utóbbi évtizedben már tizenhárom országban láthattak.

Vége lett a munkájának, újabbakat nem nagyon kapott, megélni sem lehetett, kicsit később már égett a Reichstag, mindezekért aztán 1932 márciusában jobbnak látta hazatérni. Félévnyi berlini munka jutott számára osztályrészüli. Magyar zsidóként, pályakezdő fiatal lányként ekkor már nem a legmegfelelőbb hely volt számára Berlin. Egy keveset még dolgozott a nyáron, Szombathelyen Knebel Jenő fényképésznél, főleg riportjellegű munkákat, de nagyon mehetnékje volt, nem akart szülővárosában maradni. *„Próbáltam mindenfélét, bárhol a világon kerestek fotóst, jelentkeztem, hiába. Bejártam néha a Knebel műtérembe asszisztálni, ami sem nekem, sem nekik nem okozott örömet. Én a weimari Németországból jöve özőnív előttinek tartottam a módszert és a felszerelést, ők viszont engem vettek semmibe.”* A keresés közben a fotóriportba is belekóstolt. Ágai Béla, Az *Ujság* főszerkesztője apja egyetleni évfolyamtársa volt, valószínűleg ezért, de Marian több képét leköszölte lapjában, többek között a kőszegi Jurisich-emlékmű avatásáról készültek is, melyen Horthy Miklós őnagysága is részt vett 1932 júniusának legelején. Ugyanez év őszén Mariant már Budapesten találjuk. Diploma ide, diploma oda, két évet segédkednie kellett ahhoz, hogy érvényes magyar iparigazolványt kapjon. *„Amikor ki akartam váltani az iparigazolványt, kiderült, hogy müncheni végzettségemet nem fogadják el mesterlevélnek, s két évet segédként le kell töltenem ahhoz, hogy iparigazolványt kapjak. Egyik nagybátyám ismerőse Szarvas Erzsébet röntgen asszisztensnő, akinek megvolt a mesterlevele, az ő nevében váltottuk ki az iparigazolványt, s mint az ő bejelentett segédje dolgoztam két évig, fizetve ezért egy bizonyos összeget, míg meg nem kaptam a saját iparigazolványomat. Azért lett Fotó Marian, mert nem használhattam a Reismann Mariant. (Más kérdés, hogy annyira megszokta ő is, megrendelői is, hogy később, valóban önállóvá válása után is megtartotta ezt a nevet.) Srégen szemben volt a Király utca sarkán a Goldmann-fotókereskedés. Első naptól fogva hitelem volt nála, nem tudom, miért. Ha pénzhez jutottam, akkor fizettem, ha nem, akkor nem. És a másik oldalon volt egy csemegés, ahol, ha nem volt pénzem, akkor két zsömlét ebédeltem liptóival, és hogyha volt pénzem, akkor ehhez némi hús járult. Volt ennek az életnek egy másik oldala is. Ötör vagy hatkor becsuktam magam mögött a pinceajtót, hazamentem, átöltöztem, és meg voltam hívva valami úri rokonságba, anyám családjából. És akkor előkelő hölgy voltam.”*

Az Erzsébet körút 54. udvari pincéjében lévő amatőr laboratóriumot unokabátyja, Feuer Gusztáv, akkor éppen állástalan építész, találta Marian számára, *„Rengeteget segített nekem az unokabátyám (...) összeeszkábálta a szükséges felszerelést, nagyon sokat tudva a fényképezésről (többet, mint amit tanultam) gépekben, vegyszerekben, nyersanyagokban, később képkomponálásban, azt hiszem a legtöbbet tőle tanultam.”* Marian szülei utolsó komoly támogatásként megvették 500 pengőért a pincét. Nem volt ablaka, csak egy ajtaja. *„Négy lépcsőn kellett lemenni,*

volt egy iroda, amely állott egy íróasztalból és két székből, ebből lett leválasztva a sötétkamra, ahol ugyan víz volt, de semmi más. Az unokabátyám segítségével csináltunk egy előtétet, amire az Ernemamnt fel lehetett szerelni, azzal nagyítottam, kézzel hívtam a filmeket, kézzel fixáltam, aztán a Jósiten kimosta őket, lehetőleg gyorsan.” Két évig csinálta az amatőr hívást, kontaktolást, esetleg a kisebb nagyításokat. Ha aznapra kellett a munka, akkor a mosást spiritusszal végezte, az gyorsabban száradt. Volt a kapun egy levelesládája, abba vasárnap is be lehetett dobni az exponált filmet névvel és címmel, azt Marian előhívta, kézzel kis másolatokat nagyított róluk és másnap vihették. A pincehelyiség most is megvan, de elébe építettek egy liftaknát, ezért nagyon kell annak keresnie, aki látni szeretné a Fotó Marian első színterét. „Később felkapaszkodtam, már főleg portréfotókat készítettem. Gyermekfotókat, de nem az akkoriban divatos, negédes mosolyalbum módra, hanem a gyerek természetes környezetét, egészségét, fejlődését tükröző, hiteles felvételeket.” Itt, ebben a pincében kereste őt fel dr. Pikler Emmi, aki aztán meghatározó alakja lett Reismann Marian egész későbbi életének. Teljes munkásságát, életművét meghatározó pályára állította rá a gyermekfényképezés területén.

Mint Reismann Marian életében mindig, itt is különös emberek bukkantak fel körülötte, s maradtak vele hosszabb-rövidebb ideig. „Az Erzsébet körút 54. idején Karvaly Imre építész halálosan szerelmes volt egy Sándor Zsizi nevű, rendkívül szép szőke lányba, aki akkor a János Kórház röntgenosztályán volt fotós. Kérdezte, hogy nem venném-e fel, mert félti a sugárzástól. Így vonult be Zsizi az életembe, akinek viszont pillanatokon belül a Hain Péter kezdett udvarolni. Úgyhogy az Erzsébet körút 54.-ben teljes kavalkád lett, Hain Péter is bekerült a látogatók közé. Én valamilyen filléressel mindig hazamentem Szombathelyre. Persze, hogy Szász Bélával is korzóztam, meg mit tudom én még kivel. És aznap délután, amikor visszajöttem, megjelent Hain Péter, és azt mondta, hogy jó lesz, ha maga nem a Szász Bélákkal korzózik. 21 éves voltam, szóval abszolút taknyos. De akkor azt mondtam Zsizsinek, hogy örültem a szerencsének, keressen egy új helyet.” Hain a politikai rendőrség hírhedt nyomozója, majd főnöke lett, akrononiztikus látványt nyújt-hatott egy körúti pincében, ahová rajta kívül főleg baloldaliak, illegális kommunisták, zsidók jártak. Hja, kérem, a szerelem...! Járt ide rajtuk kívül Vilt Tibor, Janáky István, Birky Ágnes, Szász Béla és még sokan mások. „Aczél Gyurit én a harmincas évek végén, a negyvenes évek legelején ismertem meg. A zsidóknak volt egy ilyen kertészeti kiképzésük, ahol fiatalokat azért képeztek ki, hogy kimehessenek (Palesztinába, a későbbi) Izraelbe. És odajárt a Braun Tóni, aki Vidor Ferikének, a híres színésznőnek volt a fia, egy bűbáj alak. Azokkal is valamilyen kapcsolatban voltam, és a Braun Tóni hozta el Aczél Gyurit hozzám, szóval ez itt kezdődött. És aztán nem úgy folytatódott, hogy ebből bármiféle kapcsolat lett volna, de mindig tudtunk egymásról, azonkívül Aczél együtt ült Jancsival, amikor kijött, megkért, hogy fényképezzem a gyermekét és a többi.”

1934-ben végre letelt a két segédév, sikerült mestervizsgázni, s még ebben az évben egy önálló portréműtermet nyitott a Szent István körúton, a 13-as szám alatt (akkor persze még Lipót körút 13.), továbbra is a már bejáratott Fotó Marian néven. Táncfotóival, valamint gyermekfelvételeivel hamarosan az ismertebb fővárosi fényképészek egyike lett. „Fotós akkor lettem, amikor München, Berlin, Szombathely, Budapest amatőr laboratóriumai után a Szent István körúton az első műtermem lett. Műterem idézőjelben, mert egy udvari lakás volt két szobával, a mostani Berlin étterem mögötti részben.” Édesapja ebben az évben ment nyugdíjba, feladták a nagy szombathelyi lakást, s Mariannak is végleges lakásmegoldást kellett találnia, hiszen haza, Szombathelyre már nem mehetett. Ennek a két szobának a kialakításában, átalakításában is unokabátyja, Feuer Gusztáv segítette őt. Lakószoba lett az egyik, műterem a másik. A szükséges labort a konyhából választották le. „A két szobából az első volt a műterem, 9×12-es géppel, Rolleiflexszel, lámpákkal. Azt hiszem valamelyiket Sugár Katától vettem. Akkor már volt egy Linhofom is. Itt volt tanítvány Sugár Katán kívül Révai Dezső, Székely Ibolya, aki Laub Jucinál, Barta Éva, aki Rónai Dénesnél, Langer Klára, aki Révész-Bírónál tanult, és onnan jött hozzám utóképzésre. Utána 1-2 évig nálam dolgozott, én nem fizettem neki,

ő nem fizetett nekem. Saját munkáját végezte, használta a laboromat, műtermemet, megbeszélte az eredményeit. Én erre tulajdonképpen büszke vagyok. Szinte az egész baráti köröm a tanítványokból és a megrendelőkből alakult ki. Egy vagy két inasom le volt szerződötve, de rendszerint csak egy. A tanításért pénzt kértem, az inasoktól nem. Az átképzések idején, a harmincas évek végén néha hatan-nyolcan is jártak hozzám, akik ki akartak vándorolni, és három hónap alatt szerettek volna megtanulni fényképezni. Hivatal után jöttek. A nagy műterem-tulajdonosok akkor a tanítványokból is éltek.” Volt egy segédje is, Gál Matild, akit csak Matyinak hívtak. Vele sokáig dolgozott Marian, olyannyira, hogy a negyvenes évek végén társultak is egy rövid időre. Ekkoriban még nem tudta őt teljes állásban megfizetni, ezért Gál Matild napközben Rónai Dénesnél dolgozott, s utána ment Marianhoz, ahol főleg a retusmunkákat csinálta, mert ahhoz egyik Reismannak sem fűlt a foga túlságosan. Tanítványairól, tanítóiról – mert ezek gyakran egybeestek, hiszen mindig, mindenkire kíváncsi volt, s csak akkor tudott igazán adni, ha kapott is – így emlékezik: „Dési Huber Pista felkeresett műtermemben, a Szent István körúton. Mondta, hogy menyé, Kata szeretne fotós lenni, felvenném-e tanoncnak hivatalosan. Megjelent Sugár Kata, mint egy nagyon szürke ember, elég hosszú idő kellett, hogy rájöjjen, milyen értékei vannak. Rövidebb idő kellett ahhoz, hogy jó barátok legyünk. Nálunk mindenki mindent csinált. Egy differenciával, hogy fővételt csak én csináltam, és retusálni csak én nem retusáltam. Rendszerint úgy tanultak nagyítani, hogy én exponáltam, és valaki hívott alám. Közben magyaráztam, hol kell ráexponálni, hol kell visszatartani, magyaráztam a különböző hívókat. Sokat laboráltam Katával. Volt egy Rolleiflexe, az is lehet, hogy akkor vásárolta, amikor hozzám került. Kemény bandává verődtünk össze, Kata, Langer Klári, Székely Ibolya és én. Nemcsak a hétköznapijainkat töltöttük együtt, hanem a szabadidőnk nagy részét is. Sugár Kata és férje előrementek Párizsba és aztán Taorminába, onnan akartak Amerikába menni. Megbeszéltük, hogy utánuk megyek. Voltak filléres vonatok, amelyekkel rendkívül olcsón lehetett utazni, de csak bizonyos napon. Ilyen vonattal mentem le Taorminába. Halászoknál laktunk, iszonyú nyomorúságos körülmények között, mégis boldogan élünk volna... Kata ott lett először komolyan beteg. Elmentek egy háromnapos túrára a hegyekbe fényképezni. Nem mentem velük, mert első nap nem bírtam a moszkítóhálót, letéptem, és másnap úgy néztem ki, mint egy csatatér. Kengettem és ápoltam magamat. Azt hiszem, egy napon belülről visszatértem. Kata akkor kaphatta első subját. Azt hittem, hogy a házasságuk ment tönkre, ezért is vonultam ki az egészből. Ha tudtam volna, hogy betegség, akkor lehet, hogy leküzdöm a szemérmességet és próbálok jobban közeledni. Nagyon keveset fényképeztem akkor. Azt hiszem, nem volt se pénzem, se filmem. A gépem velem volt, amikor egyszer elmentünk Cataniába. Abban az időben Zimmer is ott volt és a következő MADOME kiállításon mind a ketten kiállítottunk Cataniából. Én egy carabinieri, ő egy proli gyereket.” Nemes György grafikusművész tervezte az első Fotó Marian szárazbélyegzőjét. Ezt, és ennek vignettaváltozatát használta 1944-ig, és csak utána, az 1946-os újrakezdéskor csináltatott új névjelző vignettákat.

Futólag említettem már, hogy ismertté a harmincas évekbeli táncfotóival lett. Akkoriban igen nagy kultusza volt a mozgásművészeteknek, a modern táncoknak, baletteknek, s Marian jó érzékeléssel nyúlt a dologhoz. „Egy nyáron találkoztam Bauer Lillával, aki a harmincas évek legmodernebb balettjében, a Ballett Jooss-ban táncolt. Hazajött, és én rengeteget fényképeztem. Ha rajtam múlik, akkor én biztosan táncfotós lettem volna, a fotóban legelőször a mozgás érdekelt.” Bauer Lilla Szentpál Olga növendékeként lett a nevezetes társulat tagjává. Sok felvételt készített róla Marian, műteremben és szabadban, aktot, táncképet, portrét, vegyesen. Volt egy háromszögletű fotós kirakata a Gresham-palota előtt, az mindig telve volt Bauer Lilla fotóival. Ezt az alkalmi kiállítást látta meg a Magyarországon tartózkodó Ballett Jooss impresszáriója, s ennek nyomán kérte fel, hogy fényképezze együttesét. Akkor már tárgyalt az impresszárió Pécsi Józseffel, Székely Aladárral, Rónai Dénessel is, ők is készítették több-kevesebb fotót az együttesről. Olyan megrendelés volt, hogy nem ígértek érte pénzt, csak azt: amennyiben jól sikerül a munka, rendelnek belőle képeket, azt kifí-

zetik, ha nem tetszik, akkor volt egy lehetőség. Kibérelték számára a Magyar Színházat, s ott egész nap fényképezett, de nemcsak ő, hanem minden tanulója, barátja, de még másik unokatestvére, Müller Miklós is, aki később Spanyolországban lett neves fotóssá, Nicolas Muller néven. Marian az erkély első sorából fotózott 9×12-es gépével, a többiek is mind választottak egy-egy helyet maguknak. Mikor előhívta valamennyiük anyagát, rájött, hogy teljesen használhatatlan képek kerültek ki a kezükből. Nem csoda, ő maga, de a többiek is, ekkor fényképeztek először ekkora térben, először fotóztak színpadon. Kínjában gyorsan kitalálta, hogy a táncosok mozgása helyett inkább mimikájukat, az arcukon tükröződő figyelmet, feszültséget, érzelmeket fényképezi műtermi körülmények között. Ezt megbeszélte a táncosokkal, akik ráálltak, felkeresték őt a Lipót körúton, és Marian megcsinálta a képeket. Ezzel valóban sikerült valamit megmutatnia a tánc lényegéből. Szokatlan és újszerű fotók kerültek ki a kezéből, amelyek máig megállják a helyüket. A képek egy részét kiállították Párizsban, a világiállítás Jooss pavilonjában. A lapok is publikáltak belőle néhányat, például Mihályfi Ernő leközölte a *Pesti Napló Képes Mellékletében* egy dupla oldalt, *Táncoló emberek és beszélő kezek* címen. *„Megkaptam egy délelőttre a Magyar Színházat baletttestől, világítástól, rendezőstől, mindenestül, fogalmam sem volt, mi lesz, azt sem tudtam, hogy hol lakik a jóisten. Azt tudtam, hogy aki él és mozog nálam, az fényképezőgépet kap a kezébe, ebben benne volt az unokabátyám, a Müller Miklós, akinek most volt kiállítása, és aki Spanyolországban él, szóval mindenki benne volt, akinek valami köze volt a műteremhez, különböző helyeken felállítva mindenki, én meg a 9×12-es géppel az erkély első sorában... Teljes bukás volt, azt hiszem három képet lehetett használni a pár tucatból. Azt hiszem, hogy valahol szívós vagyok, és szerettem ezeket a táncosokat. Behívtam őket a műterembe és megbeszéltem velük azt, hogy én nem mozgást akarok fényképezni, hanem mimikát. Nagyon büszke vagyok arra, hogy 23 éves koromban rájöttem erre, és ebből egy nagyon szép széria lett. Így ugrottam ki mint fotós a Lillával, a Ballett Joos-szal és a Pikler Emmi gyermekfényképeivel.”* A Joos-t követően több Magyarországra látogató külföldi táncgyűttest fényképezett, például Udai Shankar hindu táncosait. *Kezek* címen ezek egyike megjelent a *Magyar Nemzet* egyik 1939-es számának címlapján. Molnár István, a remek szólótáncos Remenyik Ede versére komponált táncja közben lett Marian által megörökítve 1939 körül. Valószínűleg ez is megjelent a *Pesti Napló*ban. Lőrincz György táncát éppúgy lefényképezte, miként a nevét nem tudjuk jávai táncosát is. Fényképezte Markos Györgyöt és Kövesházi Ágnest. Kövesházi Madzsarné Jászi Aliz tanítványa volt, annak mozgásművészeti előadásain gyakran szerepelt. Őt még arra is rábírták, hogy a műteremben vetkőzzön le, és akkor Marian, Sugár Kata, Langer, Székely Ibolya rengeteg felvételt készített róla. Marian véleménye szerint valamennyi használhatatlanul rossz lett. Higgyük el neki, mert kontrollálni úgy sem lehet, mivel ez az anyaga is elveszett a második világháború során, miként a többieké is. Egyedül Sugár Kata hagyatékában maradt meg néhány 6×9 cm-es üvegnegatív, mely bizonyíthatóan ekkor készült Kövesháziról. Azok valóban nem jelentik az aktfényképezés csúcspontját.

Ekkor már folyamatosan voltak dr. Pikler Emmi révén gyermekfelvételei, lassan beindultak megrendelések a műtermi portrékra is. Egyik felvétel hozta a másikat, ajánlották egymásnak a Fotó Marianant. Persze, reklám is szükségeltetett, a már említett Gresham-ház melletti kirakaton kívül volt még egy tárlója, tele képekkel ott a Lipót körúton is, közvetlenül a ház bejárata mellett. Nem csoda, hogy rengeteg ember fordult meg nála. *„Abszolút kültagként belekeveredtem abba a társaságba, amelyik 1931-ben vagy 32-ben az egyetemen a baloldali megmozdulásokat csinálta, ebben volt Rajk, Széll Jenő, Birky Ágnes, Beck Márta, Beck András, Székely Ibolya, Rácz István és még egy csomó, akikre nem emlékszem. Sokan aludtak nálam a Szent István körúton, akiket éppen kerestek. Rajkról egyetlen dolgot tudok elmesélni, amire nincs dokumentumom: egyszer szólt nekem, hogy nem ismerik egymást József Attilával, és kellene egy hely, ahol találkozhatnának. Mondtam, nosza. És erre jött Rajk, jött József Attila, én meg kivonultam*

a sötétkamrába. Ez Rajk szabadulása és a spanyol polgárháború közti évek valamelyikében volt. Szántó Piri egyszer fölött Budapestre Kiskunfélegyházáról, vagy nem tudom honnan. És csak ült nálam és rajzolt, rajzolt mindenre, papírfecnikre, gyufaskatulyára, mindenre, de fantasztikusan. Akkor udvarolt neki a Donáth Gyuri, a Donáth Ferinek az unokatestvére, aki aztán ottmaradt a Don-kanyarban.”

Az 1938-as év komoly előrelépést jelentett Reismann Mariannak presztízsből, munkalehetőségben, lakás- és munkahelyméretben egyaránt. Hozzájutott Budapest egyik nevezetes belvárosi fényképészének műterméhez. Ez volt a Haár Ferenc Párizsba menetelével megürült valamikori Máté Olga-féle atelier, a Veres Pálné utca 12. legfelső szintjén. Máté Olga idejében nevezetes hely volt, irodalmi és művészeti szalonok helye, de itt bújtatták egyebek mellett Lukács Györgyöt is a kommün bukása után. Lengyel Lajos nyomdász, tipográfus, Kassák-körös fotográfus említette Mariannak, hogy Haár készül Párizsba, eladó a műterme. Nem sokat gondolkodott, belevágott, megvette. Az alapterületileg is meglehetősen nagy ingatlan kisebbik részét azonnal kiadta, hogy képes legyen fedezni a nagyobbik rész rezsijét. „Volt az óriási műterem, amiből ki volt hasítva egy darab várószobának. Három nagy ablaka volt, két ablak a műtermi részhez, a harmadiktól húztunk egy függönnyt a szemközti falig, itt volt a retus, a vágás meg a дума és minden egyéb. Innen nyílt az a bizonyos padlásfeljáró, ahol 1919-ben egy csomó embert bújtatott Máté Olga, s úgy tudom, 44-ben is bujkáltak ott, amikor én már nem voltam ott. Volt egy furcsa, L alakú helyiség a sarokban, ez volt mindig a hálószobám, a következő kéttablakos kis műtermet kiadtam, hogy bírjam a rezsit. Az egész lakást körbevette a folyosó a lépcsőház felé. Itt adódott egy szöglet, ahol a sötétkamra volt, és egy kicsi, egyszemélyes negatívívó kamra. A lakás tulajdonképpen félkörben vette körül az egész házat.”

A Szent István körúton kialakult társasága, megrendelői köre lassan átszokott az új helyre is. Akadt munkája bőven. Fényképezte Yehudi Menuhint egy próbán, Rác Aladárt, a világhírű cimbalomművészt otthonában, Vidor Ferikét, a kor ismert színészét, Márai Sándort, Banda Edét, Benedek Marcellt szabadkőműves nagymesteri viselkedésben. 1938 és 1944 között a fotónak szinte minden területén dolgozott, még műszaki fotókat is csinált, elsősorban a többször említett Feuer Gusztáv kedvéért, aki belsőépítészeti munkáit dokumentáltatta Mariannal. Itt fényképezte még 1939-ben Bartók Bélát és feleségét, Pásztor Dittát. „Kulcsár István hozta fel hozzám Bartókné Pásztor Dittát, aki a paciense volt, és akit én úgy beszélgetés közben fényképeztem. Ezeket máig a legjobb képeimnek tartom. Akkor kezdődött egy barátság, ami egészen Ditta haláláig tartott, és nagyon mély barátság mindkettőnk részéről. Hogy ezek a képek mennyire fogják befolyásolni fényképész-létemet életem alkonya felé, azt akkoriban nem is tudtam. A Veres Pálné utcában történt már, hogy Ditta felhívott, mennek Amerikába, és kellene a prospektusba egy közös kép a férjével. Meg voltam hívva párszor a Csalán utcába Dittához, de Bartók Bélával ott sohasem találkoztam. Feljöttek hozzám – ez 39-ben volt –, pokolian izgultam. Amikor Bartók belépett, mintha egy jéghegy jött volna a műterembe. Persze nemcsak kettős portrékat csináltam, hanem külön is fényképeztem Bartók Bélát. Amikor odaadtam a nyersnyomatokat – ezt Dittától tudom –, fel volt háborodva, hogy a közös képen olyanok, mint apa és leánya, nem mint házaspár. Nem is emlékszem, hogy komolyan rendelkez volna. A negatívjaim nem maradtak meg, csak egy Bartók-nyomat. Amikor Ditta 46-ban hazajött Amerikából, tőle kaptam vissza a képeket, amelyeket aztán reprodukálni tudtam. Bartók Béla, azonkívül, hogy olyan volt számomra, mint egy jéghegy, úgy megbabonázott a szemével, mint ahogy a kígyó tudja megbabonázni az embereket. Az egész emberből nem láttam mást, csak a szemét.”

Az ekkor készített Bartók-portrék talán a legtöbbit használt ábrázolatai a zeneszerzőnek, igaz, gyakran elfelejtik odaírni: Fotó Marian. Később, a háború után, „Ditta iszonyú állapotban jött meg Amerikából. Nagyon érdekes módon, nekem se mesélt soha az amerikai éveikről. Rendkívül szűkszavú volt. El lehetett nála tölteni egy délutánt anélkül, hogy kinyitotta volna a száját. Súlyosan sérült ember, aki kristálytisztá volt. Én nem hiszem, hogy különbség

lett volna Bartók és felesége között tisztességben, emberségben, segítőkészségben, humanitásban, nem tudom már a szavakat tovább fokozni. Mindenkinek két kézzel adott, bárki kért tőle, annak segített. Testvére, Pásztor Jeno az utcán lett rosszul, napokig kerestük, végül megtaláltuk a Péterfy Sándor utcai Kórházban. Az agyvérzésből nem tért már többet magához. Én vittem meg a halálhírért Dittának, aki úgy ordított föl, ahogy az indiánok vagy más természeti népek fogadják a gyász hírt, borzalmas volt. Könnyek vagy bármi, nem tudott volna ennyire megindítani. Dittával, főleg az utolsó években, annyira összeharagítottam, hogy már mesélt is, a gyermekkoráról, a fiatalságáról, arról, hogyan került össze Bartókkal, Bartók hogyan tanította. Egy teljesen félreismert ember Ditta, úgy is mint ember, úgy is mint művész, nem tudom, ki fogja az ő szerepét egyszer tisztázni, mert a fia biztos nem.”

„Márai születésnapja sokkal fontosabb, mint a régi reflexú híradószerkesztők. Egy »eset« miatt számomra duplán fontos. Akkor történt, amikor Furkó Zoltán meglátogatta Amerikában, és könyvet írt róla. A könyvben szerepelt egy portré: 1933-ban készítette Reismann Marian. Sokat nézegettem. Annyira, hogy egy idő után magától kinyílt a könyv a 65. oldalon. Volt azon az arcon valami, amiről úgy éreztem, nekem szól, de nem tudtam megfejtetni. A szerencse segített: nagybátyám nekem ajándékozta a Kassai polgárok ősrégi példányát. Abban találtam meg a választ. János mester mondja a darab elején fiának: »Mindig nyugatnak menj. És ne feledd soha, hogy keletről jöttél«. Már tisztában voltam vele, mit jelentenek a helyes irányok. A török–bolgár határ innenső oldalán hozták tudomásomra, hogy nyugatnak nem indulhat az ember kelet felé. Főleg útlevél nélkül. Nem akartam még egyszer ilyet elkövetni, s tudtam, Márai képes lesz visszatartani. Féner Tamás a kollégám volt, tőle kérdeztem, hol lehet a kép eredetije. Másolatot szeretnék róla. Másolatot? Ha módod van eredetire, sose foglalkozz kópiákkal! Hívd fel Mariant, itt a telefonszáma. Jobban bízom az írott szó erejében, levelet küldtem inkább. Másnap telefon, benne alt hang: Reismann Marian. Olvastam a levelét, érzem, hogy fontos magának a kép. Megkeresem a filmet, nagyítom és küldöm. Egy hét múlva hozta a posta Márai Sándor leghitelesebb portréját. (Sajnos ma egy másik lakás falán lóg, ha ott lóg egyáltalán – nagyon az ember veszteségei, míg meg nem állapodik valahol...)” Ezeket Végh Alpár Sándor írta tizenhárom évvel Marian halála után.

Saját kedvtelésére is fényképezett. Így keletkeztek a kolozsvári cigányokat megmutató képei, a kalotaszegi népviseletes portréi, a kubikusok, csatornaépítők fotói, valamint bugaci sorozata. Ezekből az 1944 előtt készült képekből szintén csak mutatóba maradt meg néhány példány, miként a megalakulásától kezdve fotózott Balett Intézet szinte minden évfolyamának fényképe. Ezt a munkáját később átvitte a MAFIRT-hoz és utána is folytatta. Nádas című képe valamelyik kiállításon szerepelt, s azért maradhatott meg, mert később kapta csak vissza, így megmenekülhetett az általános pusztulástól.

„Itt dolgoztam a németek bejöveteleig, aztán sárga csillagos házba kellett költöznöm. Volt ott egy nő, Salamonnénak hívták, aki az elsők közt lépett be a pártba, de abban az időben megveszekedett nyilas volt. Egyszer megszólított a lépcsőházban: »Hogy mer maga, büdös zsidó, ide visszajárni sárga csillaggal? Attól kezdve nem mentem oda többé egy darabig.«” Először egy kijelölt csillagos házba kellett költöznie, aztán bujkált. Ennek részletei is pontosan megmaradtak, de helyette jöjjön egy rövid idézet, s utána lehet rajta hosszabban gondolkodni. „1944 áprilisában fölmentem a Zsidótanácshoz, ahol volt egy gyerekkori ismerősöm, szóval együtt zsúroztunk, nem volt közelebbi kapcsolatunk. Hogyan tudom megmenteni szombathelyi családomat, kérdeztem tőle. És akkor ő elmesélte az auschwitz-i gázkamrákat. Én lejöttem onnan, és azon gondolkodtam, hogy ennek el kellene mennie egy pszichiáterhez, vagy a Lipótmezőn lenne a helye. És ha én nem hittem el 44 áprilisában Auschwitzot, akkor miért kívánom X-től, Y-től és Z-től, aki nem zsidó, hogy elhiggye?” Pedig a hatóságok mindent elkövettek, hogy ráébredjen élete hiábavalóságára, tünékeny voltára. „Ki volt plakátozva a rendelkezés, hogy holnaptól mindenki, aki nem tud bizonyítani három vagy négy árja nagyszülőt, sárga csillagot kell hordjon, ellenkező esetben internálják. Előbb a sárga csillag volt, ezután jelölték ki a csillagos házakat, akkor kellett elköltözni,

majd a csillagos házakat is központosították, s ezeket vitték el. Sárga csillagos házba én is elköltöztem Kósáékkal, a Petrezselyem utca 2.-be. Onnan sárga csillaggal átjelentkeztem a Csalogány utcába, Pikler J. Gyuláékhoz, akik öreg emberek voltak, és teljesen egyedül maradtak. (Itt töltötte a júliustól októberig terjedő időszakot.) Tőlük kezdtem el a bujkálást október 13-án. Volt egy vöröskeresztes cédulám, hogy kecskeméti menekült vagyok, ezt Szegi Pál feleségétől (Markos Erzsébet) kaptam utcai bolyongásaim közepette. Ezzel elvonultam a Trombitás utcába, és ott laktam egy ideig az ezredes néninél. Amikor ott kellett hagynom a Trombitás utcát, Török Erzsikiéknél vetődtem partra a Bűrök utcában, ott volt egy kis cselédszoba, ahol azt hiszem, kilencen aludtunk a földön heringek módjára. Az ezredesnéről a felszabadulás után kiderült, hogy ő is zsidó. Közben valaki kiderítette, hogy a Svábhegyen van egy üres ház. Feri bátyámmal és az egyik kolozsvári lánnyal felköltöztünk oda, Erzsébet- nap után. Karácsony napján, 24-én amolyan senki földje volt, hallottuk, hogy a németek egészen rövid időre a ház utcai frontján tüzelőállást csináltak, de hamar elpucoltak. Aztán jött a teljes csönd. Átfutott a kerten egy vörös róka és öt percre rá jött az első szovjet katona is. Két nap múlva átmentünk a szomszédos nagy házba, a Bellatini-Braun villába, ahol rajtunk kívül a házmester, egy Nagy nevű házaspár, aki a Népszabadságnál dolgozott később, és Kazal Lászlók voltak. Elkezdtünk a szovjet konyhán főzni, ezáltal megvolt a saját ellátásunk is. Ahol most a Béla király útja van, rengeteg halott volt, onnan hordtuk a vizet a konyhára, s valahányszor összegyűlt tíz-húsz ember a kutaknál, hogy merítsen a vödörbe, megjelent egy német stuka és géppuskázott. Megúsztuk. A hullákat el kellett temetni. Valamelyik orosztól kaptam egy fényképezőgépet, hogy te azt mondtad, fényképész vagy, csináld. Ott is fényképeztem, őket is le kellett fényképeznem, aztán éjjel pirosra festett üvegű petróleumlámpánál előhívtuk. És egyik reggel kinyílt az ajtó, ott állt egy amerikai katona, ez volt Jancsi bátyám. Átmentünk Pestre, azonnal beléptem az akkor alakult MAFIRT-ba, amit Kovács István és a zeneszerző Gyöngy Pál vezettek. Azt hiszem 1945 elején minden ember, aki életben maradt, rögtön kapott egy megbízatást, mert annyi tennivaló volt. A mostani Népszabadság épületében kaptunk – ketten voltunk – egy íróasztalnyi szobát. Nem volt meg egyik fényképezőgépem sem, valami ócska géppel dolgoztam. Az első feladat az volt, hogy az elvtársak részére igazolványképeket kellett készítenem. Elő tudtam kaparni a Rolleiflexemet, ami azért maradt meg, mert akinél volt, levitte magával a pincébe, a pince kapott egy repeszdarabot, összesen egy ember halt meg, a Juci, aki rajta feküdt a gépemen. Amikor kitakarították a pincét, előkerült a gép. A Leicám örökre eltűnt, a Linhofot úgy kaptam vissza, hogy akkor már megalakult a fotóosztály a MAFIRT-nál, s nem voltak gépeink. Rudas Miklós elment a Szeneshez, aki kinyitott akkorra a Tanács körúton, s diadalmasan jött vissza egy Linhoffal, amire ránézek és mondom, hogy ez az én gépem. Unokabátyám úgy alakította át egy weivinklihez használható megoldására, hogy az teljesen félreismerhetetlen volt. Fusi munka, ilyen több a világon nem lehetett. A MAFIRT megvette Szenestől, én bepereltem a Szenest, így saját tulajdonomba került. Egyedül lévén Pesten, Jancsi Szombathelyen, Feri Kolozsvárott, aki ügyvédet ismertem addig, az vagy deportálva, vagy máshol... Így jutott eszembe dr. Vajda Ernő, aki visszaperelte a Linhofot." Ennek révén ismerkedtek meg későbbi férjével, Vajda Ernő ügyvéddel, botanikussal és fotográfussal, akiről már esett szó korábban.

„1945 után egy helyes, csillogó szemű, kicsit bicegő lány jött hozzám, akiről kiderült, hogy Auschwitzból került haza, ahol ottmaradt az anyja, neki lefagytak a lábujjai, de fotós szeretne lenni. Azonnal felvettem. 1949-ben kivándorolt Izraelbe, s amikor pár éve itthon volt, közölte velem, hogy életének legboldogabb néhány évét nálam töltötte. Meghívott Izraelbe magukhoz, és én boldogan mentem. Iczkovics Erzsinek hívják, s egyike a legtisztább embereknek, akikkel valaha is találkoztam. Hogy milyen pokolból jött vissza, azt igazán csak akkor ismertem meg, amikor náluk voltam Izraelben. Abbahagyta a fényképezést, kibucban nincs fotós, mindig azt a munkát kell csinálni, amire épp szükség van.”

Kicsit előrefutottunk. Megmenekült. Fotóriporterként kezdte újra, aminek majd még egy teljes stáció jut. A Veres Pálné utcai műtermét, mely több belövést kapott, nem tudta használni, de a labornak használt kis kamrát igen. S itt is felkeresték néhányan, például

rendszeresen nála laborált Ata Kandó. „Annak se volt sötétkamrája, az is élt és dolgozott, és őtőle hallottam először, hogy ugyan van egy fényképész ismerőse, akinek egy csodálatosan berendezett sötétkamrája van, de ott olyan rend van, mint egy patikában, és olyan rendet kell tartani, ő oda nem megy. Ez volt Vajda Ernő.” Reismann Mariannak nemcsak a gépei és értéktárgyai veszték el, de negatív- és pozitívanyagának háború előtti része is csak töredékében maradt fenn. „A Veres Pálné utcából az összes negatívomat elhelyeztem egy bombabiztos hajókofferba a Schenker szállítóvállalat pincéjébe, ahol ekkor unokabátyám dolgozott. Ostrom után megtaláltam nyitva a koffer az utcán, a latyakban. Lehet, hogy még egy-két negatívot is össze tudtam volna kapirgálni a sárból, de úgy undorodtam az egésztől, hogy be volt fejezve a részemre. 1945-tel tényleg új lappal kezdtem, se negatívom, se személyes emlékem, levelem az elmúlt életből nem maradt. Ami azóta előkerült, az ismerősöktől, barátoktól adódott. 1945 nyarán visszaköltöztem a Veres Pálné utcába, de a műterem használhatatlan volt, bombát kapott, teljesen ki volt fosztva. Mondják, Salamonné járt élen ebben. Volt egy olyan telem, hogy fortocska volt, azaz a nagy műteremablaknak csak egy tenyérnyi része maradt szabadon, a többi teleraktam pokrócokkal, papírral, mert fűteni nem lehetett. Akkor a konyhában éltam. Aztán lassan kialakult, mindkét bátyámnak ez volt az átmeneti szállása, ami megnehezítette az életemet, de mulatságos is volt. Jancsi Chimmel és Capával akart egy magyar könyvet csinálni, s nekem óriási estélyt kellett rendeznem, ahol Gachot-tól kezdve mindenki ott volt. 1948-ban voltak itt Capák. Capa olyan volt, ha én fiatalabb vagyok, akkor menthetetlenül beleszeretek. Már futólag ismertem Berlinből.” Testvére, aki amikor hazajött, mindig nála lakott, így emlékszik vissza a körülményekre: „Kb. három hétig Magyarországon voltam. Mariannak kitűnően megy, újra beindította a nagyon szép műtermét, 2-3 rabszolgánővel dolgozik, van egy kincset érő szobalány-szakácsnője, aki a reggelit a fürdőkádba hozza, minden napszakban készenlétben áll a meleg étel és a kávé, élvezi, hogy őt mondják Budapest legjobb fotográfusának... Csak néhány napot töltöttem Budapesten, a canterbury érseket kísértem... A riportázs, amit csináltam, jól sikerült, itt Franciaországban már megjelent, a Picture Post is megvásárolta, és lehet, hogy a Life is leközi... Magyarországon hihetetlenül melegen és barátságosan fogadtak, a barátaimnak rendkívül tetszik az Oroszország könyvem, Gerő, a miniszter átölelt és azt mondta – nem csak nekem –, hogy a maga műfajában ez a legjobb könyv, amit Oroszországról ismer.”

1949. január 14-én kötött társasági szerződést volt segédjével, Gál Matild fényképpésszel. A szerződés mellékletét képező leltár pontosan mutatja, mivel dolgozott Reismann Marian a negyvenes években. Ezek közt volt egy fekete vázas Leica II. két optikával, egy Vidoni, egy Rolleiflex, egy 9x12-es Linhof, egy angol mechanikájú gép... Anélkül, hogy a kétoldalas listát tételesen idézném, összeáll a kép, mit birtokolt egy jól menő belvárosi fényképész ebben az időben. De a társasági szerződés sem menthette meg, ő sem kerülhette el az államosítást, pedig műtermébe alkalmanként feljárt a teljes pártapparátus, ha fényképre volt szüksége, élükön Rákosi Mátyás feleségével, Fegyával. Próbálkozott, sikertelenül, kész, vége. „T. Főv. Hír Vállalat. Budapest, Apponyi tér 1. Az V. Veres Pálné utca 12. számú ház bejáratánál az utca területére nézően elhelyezett kirakatom 1950. évi dec. 31-én megszünt, mert ezzel a nappal fényk. iparomat is megszüntettem a Szocialista Szektorban történt elhelyezkedésem folytán. Szíveskedjenek ennél fogva a területhasználati díj terhelését a fenti nappal velem szemben megszüntetni. Szabadság!”

Negyedik stáció: a gyermekfényképész

A szálak visszatérnek az Erzsébet körút 54.-be. Ekkor kérte meg Kulcsár István szülész-nőgyógyász, pszichiáter, hogy egyéves Mitya fiát fényképezze le. Miután az amatőr labor, nevezzük nyugodtan pincének, erre nem volt alkalmas, kivitték a gyereket a Szent István parkba, ott készültek az első gyermekfotók, melyeket aztán meglátott dr. Pikler Emmi.

Felkereste Marian, elmondta, hogy most nyit gyermekpraxist, vannak elképzelései arról, milyen körülményeket kell teremteni ahhoz, hogy egy baba normálisan fejlődhessen. Ezeket szeretné fényképekkel illusztrálni. Fizetni ugyan nem tud, de a lefotózott gyermekek szülei majdnem mindig rendelnek majd a képekből, mondta, így Marian is megtalálja a számítását. *„Hogy megtanultam mi a gyerek, hogy a fényképezés egy ágában nagyon mélyre lementem, azt feltétlenül Pikler Emminek köszönhetem. Tudom, hogy ebben elértem egy bizonyos nívót, hogy ezzel iskolát teremtettem. Rendkívül kritikus volt, olyan képeket dobott vissza, ahol – ameddig nem láttam az ő szemével, mi a kifogás – nem jöttem rá, hogy nem helyesek. Soha nem voltunk közösen fényképezni, megadta a szempontokat, elmentem páciense lakására, ahol már számítottak rám. Letettem az újszülöttet meztelenül a földre, egy lepedőre, mire a szülők kétségbeestek, és aztán három hónap múlva újra megjelentem.”* Tulajdonképpen Pikler teljes pacientúráját fényképezte, évente négyszer, hosszú ideig. Nem véletlen tehát, hogy Reismann Marian megmaradt fotóhagyatékának döntő részét, mintegy hetven százalékát gyermekfotói képezik. Azokkal a családokkal, ahová rendszeresen visszajárt, közelebbi-távolabbi baráti kapcsolata is kialakult, s miután Pikler Emmi elsősorban a baloldali értelmiségiek, kommunisták vagy szimpatizánsaik keresték fel, Marian ismeretségi köre is főként belőlük verbuválódott. 1938-ban jelent meg először Pikler könyve, Marian fényképeivel, a *Mit tud már a baba?* Első kiadását továbbiak követték, s a magyaron kívül franciául, németül, csehül és oroszul is olvasható. Reismann Marian gyermekfelvételei tanítványaira is hatással voltak, Sugár Kata, Langer Klára nagyon hasonló stílusban fotóztak gyermekeket. Mariantól tanulták meg, amit ő Pikler Emmitől, hogy az igazi gyermekfénykép az, amelyik a gyermeket saját környezetében, a saját életmegnyilvánulásai közepette örökíti meg, minél kevesebb zavaró tényező beiktatásával. *„Ha idegen gyereket fényképeztem, mindig megkérdeztem, hogy mi az, amit már csinál, mi az, amivel a legszívesebben játszik, egyáltalán hol tart. És alig hagytam magamnak időt arra, hogy megfigyeljem. Az a tapasztalatom, hogy mennél gyorsabban végzek a fényképezéssel, annál jobb. Még mielőtt a gyermek feleszmél arra, hogy itt valami valami szokatlant művel, még mielőtt elkezdené barátkozni velem, mielőtt a gépet meg akarja nézni. Megkérem a környezetet, hogy ne mondják előre, most fényképezni fogják, ne hívják fel a gyermek figyelmét rám, majdnem mindig van egy olyan rövid időszak, amikor a gyermek még nem fogja fel, hogy itt valami érdekes van. Soha nem barátkozom felvétel előtt gyerekekkel, egyszerűen el szeretnék tűnni, legszívesebben felvenném a láthatatlanná tevő köpönyeget.”*

1945-ben, rögtön a felszabadulás után indult a Rákosi Mátyás Gyermekotthon. Célja az volt, hogy a meghalt, eltűnt párttag szülők gyermekeit összegyűjtsék, fedél alá hozzák, felneveljék, valamint hogy a napközbeni pártmunkával nagyon elfoglalt szülők gyermekeinek egész napos ellátást, oktatást nyújtson. Ágai Bélának, az *Újság* főszerkesztőjének elvett budai, Cserje utcai villájában kezdődött a tevékenysége. Egyik vezetője, mozdatója Pikler Emmi volt, akivel láttuk, Marian már majd tíz évvel korábban megismerkedett és együtt dolgozott, a magánpraxisába tartozó csecsemőket, gyerekeket fényképezte, melyet Pikler Emmi az általa gyermekenként összeállított fejlődési naplókba használt fel. Segített az intézmény megszervezésében Pikler Emmi férje, (Pikler) Péter György is, aki ekkor az Országos Statisztikai Hivatal elnöke volt. A szülők tényleg rendeltek időnként a képekből, így aztán némi jövedelme is támadt Mariannak, az egyébként ingyen végzett hosszú munkából. Ebből a kapcsolatból egyenesen következett, hogy a Rákosi Gyermekotthonba is Mariant hívták meg fényképezni. Innen folytatódott gyermekfényképezési pályája. *„Pikler Emminek egészen más elképzelései voltak arról, hogy csecsemőket hogyan kell épkezláb, ellenállóképes és rendes gyerekké nevelni, mint ahogyan abban a korban szokás volt. Senkinek nem volt pénze, sem az Emminek, sem nekem, de azért valami mindig összejött. Emmi megkapta a fejlődési naplójához szükséges képeket, a szülők háromhavonta kaptak egy száriát a gyerekekről, miáltal én is megkerestem a munkadíjamat, és még azon felül annyit, hogy el tudjak vegetálni.”* Hogy ez a dolog

mennyire át volt itatva politikával is, arra egy jellemző eset. Marian lefényképezte Rajk László akkori külügyminisztert, feleségét, Júliát és kisgyermeküket, azok lakásán. Néhány héttel később letartóztatták Rajkot, s amikor ment be Marian a Lóczyba, szokásos fotózására, meglepetten fedezett fel egy ismerős kisfiút, akit a törzslapja szerint Kovács Pistikének neveztek. Felismerte benne a kevéssel korábban fényképezett ifj. Rajk Lászlót. Rajta kívül is még elhelyezett ott néhány, a Rajk-perben érintett csecsemőt az ÁVH, mint a később szintén letartóztatott Donáth Ferenc féléves gyermekét, Tóth Péter néven. Nem tehettek mást az intézet akkori vezetői, végrehajtották az utasítást, mert elég lett volna egyetlen nem, s az intézetet, feledve minden eredményét, megszüntették volna. Sőt. „Egyet szeretnék még ehhez hozzáadni. A gyerekeket a Lóczyba az ÁVH által adott hamis néven szállították be. Ehhez a Lóczy sem elvenni, sem hozzáadni nem tudott, ugyanúgy, ahogy hozták, ugyanúgy adták az utasítást a kiadásra vagy továbbadásra. Ehhez Piklernek köze nem volt. Ezt máshonnan intézték. Hogy értsd, elmesélek egy történetet. Rajk, amikor külügyminiszter lett, éjfélkor jött fel hozzám teljes kísérettel, hogy csináljam meg a kötelező protokollfelvételeket, amiket ki kell küldeni a különböző külképviseleteknek stb. Rendeltek nem tudom, vagy ötven darabot, s aztán hónapokon át jártam a pénzem után, mert közben lebukott Rajk Laci és rég nem volt senki, aki a fel nem használt képek után fizessen. A tragédia csak akkor igazi, ha van benne valami grimasz. A másik része pedig az, hogy Rényi Péter, a Szabad Nép főszerkesztője elkérte aztán tőlem a negatívokat, erről még megvan a nyugta, hogy átvette. Kérdezed, miért adtam oda? Én azt hiszem, a Jancsi akkor már ült. Nagyon érdekes veletek beszélni a régmúlt korokról, mert fogalmatok sincs, hogy mi az, félni. Akkor már teljesen benne éltünk a szorongásban. Ott nem volt mese. Naponta olvasta az ember a letartóztatásokat.”

Marian első naptól fogva dolgozott a Lóczynak, mondhatnánk azt, hogy szinte a halála pillanatáig, tehát csaknem egy fél évszázadon keresztül. Ott összegyűjtött gyermekfényképei egy kor, nem is akármilyen kor gyermekeit őrzik meg az utókornak. Ez a több tízezer darabos fotóanyag azon túl, hogy mint a Pikler-módszer dokumentációja egyedülálló, a gyermek- és fejlődéslelektan-kutatóknak is kincsébánya. Képeit nemcsak az itt is vezetett fejlődési naplókban használták fel, de módszertani anyagként más gyermekotthonokban, képzési helyeken is szemléltető anyagként funkcionáltak. Havonta több száz képet fényképezett, azt könnyedén ki lehet számolni, hogy nagyjából 600 hónap alatt – mert ennyit dolgozott a Lóczynak – mennyit. Nem egyszerűen csak fényképezte a csecsemőket, hanem különböző feladatokat is kapott, így figyelnie kellett a mozgás- és értelmi fejlődés megnyilvánulásaira, az egymáshoz és a gondozóikhoz való viszonyulások alakulására. „Én első naptól kezdve dolgoztam a Lóczyban. Pikler Emminek egyik rendkívüli pozitívuma az volt, hogy nem szakképzett ápolónókkal dolgozott, akik tárgyszerűen bántak a csecsemőkkel, hanem inkább szakképzetlen paraszt- és munkáslányokkal, akiknek egészen más volt a hozzáállásuk. Emlékszem egy sorozatra még egészen az elejéről, amit ezekről a lányokról csináltam, ahogyan kezükben tartották a gyerekeket. Ezt a sorozatot aztán nagyon sok otthonban és iskolában felhasználtuk azután. Gyorsan kialakult, hogy mi a dolgom. Egyrészt minden csecsemőt, aki bekerült az otthonba, azt le kellett fényképezek. Másrészt a mozgásfejlődést, az értelmi fejlődést, a játékaikat, az egymáshoz való viszonyulásukat, a felnőttekhez való viszonyulásuk képi megörökítése volt a feladatom. Tulajdonképpen ebből nőtt ki az Anyák könyve is, azt hiszem 14 vagy 15 kiadásban, részben változó képanyaggal jelent meg eddig. A Lóczy fennállása óta minden hónapban csinálók az intézetben ma már kevesebb, de még mindig 60–200 közti felvételt, azóta iszonyú nagy adag jött össze belőle. Nagyon sokat használnak ma már belőle széles e világon.” Ennek a munkának volt a *Mit tud már a baba?* utáni következő eredménye a szintén Pikler Emmi által írt, Marian fényképeivel illusztrált *Anyák könyve*, mely 15 javított, bővített kiadásban jelent meg, s ez sem csak magyarul. Pikler Emmi után leánya, Tardos Anna vitte, viszi tovább az intézetet és a Pikler-módszert, Csecsemőotthonok Pikler Emmi Országos Módszertani Intézete néven.

Reismann Marian egyfajta iskolát teremtett gyermekfelvételeivel. A merev, beállított műtermi gyermekfotókkal szemben a spontán, a gyermekek értelmi, érzelmi világát pontosan megmutató fényképeket választotta, még akkor is, ha ez a megrendelő szülőknek nem mindig volt ínyére. Ebbéli küzdelmében, hogy elfogadtassa ezt a megközelítési módot, nagy segítséget és támaszt jelentett dr. Pikler Emmi szakmai súlya, befolyása. 1947-ben jelent meg a harmadik gyermekkönyve, a *Laci és testvérkéje* a Fehér Holló Könyvkiadónál. A könyv promóciós szórólapján olvashatjuk: *„Az első, élő gyermekről fényképezett meséskönyv! Gyönyörű fényképeken mesél Marian, a nagyszerű gyermekfényképész a gyermekeket legnagyobb eseményéről: a kistestvér születéséről. Látjuk Lacit, amint várja a testvérkét, látjuk az újszülött kisbabát, Laci örömet, bánatát, csalódásait és féltékenységet. A téli könyvpiac legszebb meséskönyvét elsőrangú papíron, keménykötésben hozza forgalomba a Fehér Holló könyvkiadó.”* Fényképezte Bethlen Éva gyermekét, Friss Róziék gyermekét, Schiffer Jánost és Palit, őket háromhavi rendszerességgel. Megörökítette Ráday Mihályt és öccsét, Andrást, Szilágyi Jánost, Kende Jánost kisgyermekként, Erdei Ferenc családját, Olt Károlyék családját, Széll Jenőék gyermekeit, Vásárhelyi Miklós gyermekeit, Gimes Miklós fiát. Tulajdonképpen az egész akkori nomenklátúra, baloldali értelmiség megfordult gyermekei révén az ismeretségi körében. *„Hogyha egy mód volt rá, akkor gyerekfelvételt nem csináltam műteremben, csak otthon, náluk. Volt egy felnőtt klientúrám is, ha nem is sok. És azt hiszem, nem is ment akkoriban nekem rosszul. Volt egy fogadásom, hogy egy vas nélkül megyek le a műteremből és felöltözve jövök haza. És egy vas nélkül lementem és cipővel, kalappal, kabáttal, nemtudommiel jöttem haza. Ismertem annyi üzletet a Belvárosban, hogy szó nélkül adtak hitelt.”* Nem túlzás, nem kérdés a fenti történet. Valóban annyira jól mehetett, hogy az 1947-es választások után, ahol ő különben szavazatszedő volt egy választási körzetben, de amikor megkérdeztük, nem emlékezett arra, hogy náluk folyt-e kékcédulázás vagy sem, szóval a választások után két barátnőjével, Birky Ágnessel, aki Rákosi titkárságán dolgozott bizalmi állásban és Pohárnok Mihály anyjával, Farkas Klárral elmentek Dubrovnikba nyaralni. Nem mindenki engedhette meg ezt magának 1947 nyarán.

1950-es dátumot visel következő, negyedik könyve, melynek címe: *A szocializmusban nincs árva gyerek*. Ez a brosúra mind ideológiailag, mind a nyomás minőségét tekintve nyugodtan merülhet a feledés homályába, ellentétben az 1968-as *Ismerkedem a világgal* kötettel, mely Marian talán legjobb gyermekfotós könyve. Közben persze még voltak könyvek, a kimondottan fotósoknak szóló *Gyermekfényképezés*, melyet a Műszaki Kiadó adott ki 1956-ban a fotósorozat 8. kötetében, s ami kiegészítve, bővítve jelent meg németül *Kinderfotografie* címen, négy évvel később a Fotokino Verlagnál, Halleban. Most pedig csak a gyermekfotózás fejezet marad itt hamarosan abba, de nem Marian ebbéli tevékenysége. Mert megismétlem egy korábbi mondatomat, a Lóczyban a rendszeres gyermekfotózás szinte haláláig, illetve az azt kiváltó súlyos betegség megkezdéséig folyamatos tevékenységet jelentett számára, teljes életére. *„Én végigfényképeztem ezt a századot, s meg vagyok sértve, hogy ma valaki, akit három hónapos, egyéves, ötéves korában fényképeztem, nem ismer meg, holott én pontosan emlékszem rá.”*

**Ötödik stáció: a fotóriporter,
aki továbbra is gyermekfényképész szeretett volna maradni**

Legelső fotóriportjára még bátyja URF cégénél került (volna) sor Berlinben, midőn egy politikai tüntetést kellett fényképeznie. *„Ez 32-ben volt, nem volt kedélyes, én nagyon sokat féltem. Emlékszem, ott küldött először életemben Jancsi egy politikai riportra, és én nem tudom, hogy tértem onnan haza, de nagyon boldogan, mert elmaradt, és se tüntetés, se rendőrtettek, se*

futkározás nem volt, igaz, fotó se.” Innen ismert már Marian története. Most megint 1945 után vagyunk.

„És egyik reggel kinyílt az ajtó, ott állt egy amerikai katona, ez volt Jancsi. Átmentünk Pestre, azonnal beléptem az akkor alakult MAFIRT-ba, amit Kovács István és a zeneszerző Gyöngy Pál vezettek. Azt hiszem, 1945 elején minden ember, aki életben maradt, rögtön kapott egy megbízatást, mert annyi tennivaló volt. A mostani Népszabadság épületében kaptunk – ketten voltunk – egy íróasztalnyi szobát. Nem volt meg egyik fényképezőgépem sem, valami ócska géppel dolgoztam. Az első feladat az volt, hogy az elvtársak részére igazolványképeket kellett készítenem.”

Ez volt a magja a MAFIRT fotóosztályának, mely gyorsan bővült, s fokozatosan ellátta a Magyar Kommunista Párt teljes propaganda-, hír- és alkalmazott fotó-szükségletét. Kicsivel később fényképezte a hazahozott háborús bűnösöket, Szálasit, Bárdossyt, Bakyt, Endre Lászlót, Imrédyt... De Péter Gábort is, új egyenruhájában. Magyar és orosz nyelvű megbízólevele volt Budapest közellátási kormánybiztosától, hogy felvételeket készítsen az egész város területén az élelmiszer-behozatalról és -szétosztásról. 50 dollárért vett egy fekete Leicát, főleg ezzel fotózott ebben az időszakban. 1946 márciusáig dolgozott a MAFIRT-nál, kilépett, majd ismét folytatta iparát régi nevén, Foto Marianként. „Itt nem volt alkalmam speciális képzettségemet, a gyermekfotót használni és fejleszteni, miért is elbocsátást kértem és kaptam, annál is inkább, mert a riporthoz – a MAFIRT-nál, mint politikai riporter dolgoztam – sem kellő gyakorlatom, sem képzettségem nem volt.” Röviden ez riporter pályája első jelentősebb szakaszának summázata. De a részletek cseppet sem érdektelenek. „A felszabadulás után derült ki, hogy Péter Gábor felesége a Szent István körút 15.-ben, a mellettem lévő lakásban levő ügyvédnek volt a titkárnője, pontosan ismert, tudta, kik járnak hozzám, s ez nyilván befolyásolta Péter Gábort, mert egyszer csak felhívott a MAFIRT-nál, hogy itt és itt, nem tudom mennyi nyersanyagot meg fényképezőgépet találtak, kérte, vegyem állami tulajdonba, vigyem a MAFIRT-ba. Azt hiszem, áprilisban hozták haza a háborús bűnösöket, akkor ismét hívott, de ez munkaköri kötelességem is volt.” Simon Jolán és dr. Vadkerty ekképpen juttatták áttételesen géphez és anyaghoz a mindkettőben szűkölködő állami fotóscéget. Az így szerzett közlelbi ismeretséget használta föl aztán arra, hogy Péter Gábor engedélyével lemelessen a cellákba fényképezni a hazahozott háborús bűnösöket, s Szálasit kivithesse Budapest romjaihoz. 1945-ben a lehetetlen is lehetséges volt, így ezt a kérést is teljesíthette a nagyhatalmú belügyér. Szálasi Budapest ostromát Kőszegen, majd Ausztriában töltötte, repülőgépen hozták haza, majd zárt rabomobilon vitték fogva tartásának helyére, ezért nem láthatta a rommá lőtt, ostromlott várost. Nem tudták szóra bírni se a fényképezés, se az újabb és újabb helyszínekre szállítás ideje alatt a nyilas vezért. Hallgatott végig, és gondolt, amit gondolt. Egyetlen mondatot válaszolt csak arra a kérdésre, hogy mit szól az elébe táruló szörnyű látványhoz, akkor ezt mondta: „Így védték hős fiaim a városunkat.” Mikor negyven évvel az eset után megkérdeztem Reismann Mariant, miért akarta, miért szervezte ezt a borzasztó városnézést, hiszen azt biztosra vettem, hogy nem a szenzációs fotók kedvéért tette ezt, csak annyit válaszolt: ez volt az én saját bosszúm mindazért, amit átélünk miatta. Marian megegyezett a többi MAFIRT-os férfi fényképezéssel, hogy neki ne kelljen kivégzéseket fényképezni. „Mert volt egy forródrót, hogyha valakit kivégeznek, akkor fotósoknak ott kell lennie. És ezek rendszerint hajnalban voltak és én ebben nem óhajtottam részt venni.”

„Jóformán nem volt olyan esemény, ahol ne fényképeztem volna 1945–46-ban. Hogy ezek a negatívok megvannak-e vagy sem, az a MAFIRT, illetve ma már az MTI dolga. Nagyon érdekes volt az első szabad május elseje. Összeszedték a megbízható embereket a vállalatától, a szocdemektől és a Szabad Néptől, és beosztottak mindnyájunkat. Két-három emlékművet kapott mindenki, ahol fényképeznie kellett. Én már az előző napokban fényképeztem a különböző plakátokat, bábukat, díszítményeket, s élénken emlékszem, hogy 1946-ban a Szabadság téren sikerült egy olyan képet csinálnom, amint éppen lehull a lepel a felszabadulási emlékműről. Még '45-ben volt az, hogy az

amerikai misszió megbízásából végigjártam a gyermekmenhelyeket, és az borzalmas volt. Nem volt pelenkájuk, semmijük sem volt. Itt kezdődött, hogy én aztán nem szabadultam a különböző gyermekmenhelyektől. Kint voltam Fóton a Kállai Gyulával földosztáson. Ők földet osztottak, én fényképeztem. Ez a sorozat rengeteget szerepelt, természetesen a nevem nélkül, mert akkoriban úgy tartotta a kommunista erkölcs, hogy a fényképeknek nincs szerzője. És az MTI máig ragaszkodik ehhez, a régi képeken, még ahol tudja, ott sem tünteti fel a nevet. Nagyon jellemző a kulturálatlanságomra, hogy elküldtek 1945 szeptemberében Lukács Györgyöt fényképezni, aki akkor jött haza Gertrudis asszonnyal, és az Erzsébet Szállóban lakott a Kecskeméti utcában, és én megkérdeztem Jancsit, hogy ez ki. Kiröhögött, de választ nem kaptam tőle. Elmentem, láttam egy nagyon csúnya embert, nem tudtam mit kezdeni vele, kiültem valami balkonszerűségbe, mert még nem volt vaku akkoriban, magnéziummal fényképeztem. Semmiféle benyomáson nem maradt róla. 1946 februárjában is fényképeztem, amikor Tildy Zoltánt köztársasági elnökké választották. Onnan mentem le a Simonovitsékkal Szolnokra, ahol volt valami hídavatás. Az újonnan kinevezett szolnoki főispán és a neje, ezek is munkáskáderek voltak, vendégül láttak ennek alkalmával vagy húsz embert. És mit adtak? A parkban szaladgáló gyöngytyúkokat vágták le, hogy valamit tudjanak adni, de a húsup rághatatlanul kemény volt. Szolnokon amúgy is nagyon pörül jártam, mert délután elmentem az ottani nyomornegyedet fényképezni, és rühes lettem. Ez volt az egyetlen nyavalya, amit összeszedtem, elég sokat vacakoltam vele, mert az egyik orvos kidobott, hogy ő ilyesmivel nem foglalkozik, ne babáztam volna annyit a szovjet katonákkal. Végül egy kozmetikus mondta meg, hogy mit kell csinálnom, ezt és ezt, majd a harmadik napon le kell fürdeni. De hol? Szét volt bombázva a lakásom. Kimentem a Széchenyibe. És akkor megfogott valaki, és mutatta, hogy az ott a Lédererné, tudja, a »Lédererné, mi van a kosárban? Kodéknának keze, feje, lába«. Ezek az emlékeim erről. Mind a két bátyám lement földet osztani, újságot csinálni, pártot alapítani Szombathelyre. Nyáron aztán Jancsi kiment Párizsba, Feri maradt, és én lementem hozzá. Nagyon bizonytalan volt a közlekedés, a postavonat kocsiában jutottam le. Együtt laktak itt a bátyám, Szilágyi Béla, a volt angol követ, külügyminiszter-helyettes, meg tudom is én még ki. Természetesen én lettem a szakácsnő, a paprikás krumpli koronázatlan királynője. Egyik este Béla megjelent egy nagyon ványadt, rosszul kinéző elvtárral, és azt mondja, Mária, ma ne csinálj paprikás krumplit, mert ennek az elvtárnak fáj a gyomra. Ez volt a Kádár. De hát ezek tulajdonképpen nem fontosak, csak pletykák. Fotóztam a németek kitelepítését Békásmegyerről, ahová nem kellett volna kimennem, de kimentem, mert nagyon sok zsidót telepítettek ki korábban és meg akartam nézni, hogy ez most miként megy végbe a sváboknál. Éltem ott is. Olyan atmoszféra volt, hogy féltem.”

1945 márciusától a MAFIRT fotóriportere, magyar és orosz nyelvű megbízólevele volt Budapest közellátási kormánybiztosától, hogy felvételeket készítsen az egész város területén az élelmiszer-behozatalról és -szétoosztásról. Olyan állapotok voltak Budapesten, közvetlenül a felszabadulás után, hogy egy-egy riport 8-10 óráig is eltartott, mert mindenható gyalog kellett menni, sok volt az ellenőrzés, igazoltatás, gyanakvóak az emberek. Kevés és mindig más minőségű fotóanyagra dolgoztak, amit éppen szerezni lehetett. És közben vasárnaponként gyermekfelvételeket vállalt, amiért néha kapott 1-2 dollárt vagy egy gramm tört aranyat, amit azon nyomban átváltott élelemre, tűzifára, téglára, hogy romos lakását a házmestere segítségével lakhatóvá tudja tenni. A labornak használt kis kamrát használta először. Itt is felkeresték néhányan, például rendszeresen nála laborált Ata Kandó.

Ahogy bővült a MAFIRT létszáma, sokasodtak feladatai, úgy változtak telephelyei is. „A Szabad Nép székházából átköltöztünk a Royal Szálló épületébe, majd tovább abba a házba, ahol a Híradó mozi van. Itt már labor is volt. Békés István lett a vezetője. Nagyon nem szeretnék róla beszélni, mert komoly kontroverziám voltak vele, olyannyira, hogy feljelentettem a pártnál, s el is mozdították a helyéről. Utána jött Révai Dezső, valamikori tanítóórányom, aki a legrosszabb szervező volt, akivel életemben találkoztam. Mindent az embereitől várt, de nem tudta őket megszervezni, s

így állandó opposzió alakult ki. Itt már sokan voltunk, Rózsa Gyuri (Krúdy Zsuzsa férje), Cserna György (kivándorolt Amerikába), Békés András (az előbb említett Békés István fia), Bass Tibi...” Utóbbihoz kapcsolódik Marian egyik története, mely a kort is jellemzi valamiképpen. Az 1945–46-os év telén tüzelőutalványt kaptak fizetéskiegészítésül a MAFIRT-nál. Igen ám, de nekik maguknak kellett az utalványért kapott tűzifát beszállítani a Nyugati pályaudvar külső vágányain veszteglő tehervonatból. Összefogtak hát Bass Tiborral, szereztek egy kis stráfkocsit, s maguk bevonszolták a tűzifát az Állatkerten túli vágányokról. Kettőt kellett fordulniuk, először Marian adagját vitték el a Veres Pálné utcáig, majd vissza gyalog, s elhúzták Bass fáját is. Egy évig volt a MAFIRT-nál, 1945 márciusától 1946 márciusáig, akkor hazament megint műtermes kisiparosnak. Ragaszkodott korábbi nevéhez, ezért most is a Fotó Mariant használta, miként azelőtt. Részt vállalt az Ipartestületben, s több szakmai, szakszervezeti és pártszervezetben is tag vagy vezető volt rövidebb-hosszabb ideig. 1947 májusától egy évig a Fényképészek Országos Szabadszervezetének alelnöke, utána tanoncoktatási felelős és tanoncvizsgáztató bizottsági tag 1950 májusáig.

Megélhetését az 1946-ban indult Lóczy fedezte valamelyest, ezenkívül fotózta a Nemzeti Segély otthonait, hogy a fényképeivel segítsenek pénzt szerezni a jótékonyági intézménynek. „Sárkány János, aki később gyerekprofesszor lett a gyermekklinikán, megkérdezte, nem lennék-e hajlandó elkísérni egy vonatot Erdélybe, mert erdélyi elvtársak meghívtak gyerekeket, és jó lenne, ha erről fénykép készülne, s nincs elég felnőtt kísérő. A mosdási lehetőségünk az volt, hogy kerekedett egy óriási zivatar, és akkor kivittük őket a szabadba, és ott lefürdettük őket. Több helyen voltunk, az utolsó helyszín Kovászna volt. Ott aludtunk, ami nekem két okból is emlékezetes. Az egyik az, hogy fantasztikus pisztrángot kaptunk vacsorára, azt hiszem, életemben először ettem pisztrángot, nem ettem, de zabáltam. Aztán lefeküdtem aludni, de az asztalon végeztem, mert annyi volt a poloska az ágyban. Ott sem volt nyugtom, mert az asztal fölé másztak, és úgy ejtőernyőztek rám. Akkor még DDT és egyéb históriák nem voltak.” Ekkoriban fotózta a Szehlo-féle Gaudiopolist is. Horváth Ádám filmrendező, maga is a gyermekotthon lakója, így emlékezett vissza fél évszázad távlatából: „1944-ben Szehlo Gábor evangélikus lelkész mindenfajta szervezetet felhasznált, hogy embereket, elsősorban üldözött gyerekeket mentsen, bújtasson. A Nemzetközi Vöröskereszt és svájci megbízottjának égíse alatt majd 2000 gyermek talált nála menedéket. A háború után – elbeszélés szerint – vagy 200-nak nem érkeztek vissza a szülei. Ekkor alapította Szehlo Gábor a Jó Pásztor Alapítvány Pax Zugliget Gyermekotthonát. A kétszázhoz egyre több gyerek csatlakozott, a főváros is küldött árva gyerekeket az intézetbe. Az intézetben Szehlo által kezdeményezett államrendszer, önkormányzat működött, Gaudiopolis néven. Jómagam ezen állam kultuszminisztere voltam, s mint ilyen, az akkor 17 éves nagyfiúk egyikéként kaptam megbízást, hogy tanár hiányában egy hónapig vezessem a fővárosiak házáat. Ez nem volt könnyű feladat a háborút és ostromot átélt gyerekek között.” Marian megbízásokat kapott az MKP-tól is. Megjelent ismét a *Mit tud már a baba?* többedik kiadásában, fényképezett óvodáknak és bölcsődéknek, s akadtak privát gyermekfotó-megrendelői is. Ekkor készítette a Demokratikus Nőszövetség Első Nemzetközi Kongresszusának anyagát Budapesten. Tulajdonképpen nem ment neki rosszul, emlékeznek, testvére ekkoriban írt a Veres Pálné utcai luxusról. De a központosító, államosító hatalom gondoskodott róla, hogy neki se, másnak se mehessen egy kicsit se jobban. Már benne volt a levegőben, hogy az államosítás eléri a nagyiparon, a nagybirtokon, a bankszférán, a középvállalkozókon túli maszekokat is, már beindulóban a kulákozás, már szövetkezeteket alakítatnak a szolgáltatás szinte valamennyi ágában. 1948-ban tizenegy fényképész, Busztin Lívia, Csörgő Tibor, Langer Klára, Pintér Zsuzsa, Redner Márta, Reismann Marian, Seidner Zoltán, Szöllősy Kálmán, Vadas Ernő, Várkonyi László és Zinner Erzsébet létrehozta a *Fotókollektíva* nevű munkaközösséget, mely a kor sajátos képződménye volt. A közösség statutumát dr. Vajda Ernő szerkesztette meg Reismann Marian felkérésére. „A munkaközösség tárgya: illusztratív és

propagatív munkák közösségi elvállalása és nívós kivitelezése... A munkaközösség tagjai önállóságot úgy jogi, mint gazdasági vonatkozásban megtartják." A Fotókollektíva, mely akaratlanul is nagyon hasonlított alapelveiben, felépítésében az ugyancsak akkoriban alakult, és később világhírvé vált Magnumhoz, Magyarországon nem lehetett hosszú életű. Még ez az önként vállalt korlátozott szabadság is túl sok volt a mindenáron kollektivizálni akaró rendszernek. Ez volt az az időszak, amikor a tájékoztatás kizárólagos uralmát megteremtendő a legtöbb egyedül dolgozó fényképészt államosították, kit erőszakkal, kit a körülményeinek ellehetetlenítésével, kit rábeszéléssel. Mára már feledésbe merült az akkoriban hírhedt 02-es rendelet, mely azt mondta ki, hogy állami vállalat (és más igazából már nem volt) csak állami vállalattól rendelhet, ezért maszek fényképész gyakorlatilag nem juthatott állami megrendeléshez, de nyersanyaghoz is nehezen. Ideológiai harc is folyt ellenük. Nem kívánhatja vissza senki ezeket az időket.

Az 50 éves Szakszervezeti Tanács XVII. Kongresszusának Előkészítő Bizottsága megbízólevelet állított ki számára, mint a Fotókollektíva munkatársának, 1948. szeptember 24-én: *„Jelen levelünkkel igazoljuk, hogy a Fotó Kollektíva a Szakszervezeti Tanács XVII. Kongresszusának kiállításához készít fényképeket és nagyításokat. Felkérjük az Üzemi Bizottságot, hogy legyen az Elvtársak segítségére, hogy a három hét múlva megnyitandó kiállításához szükséges fényképek minél gyorsabban rendelkezésünkre álljanak. Minthogy több üzem látogatásáról van szó, a várakozások munkánkat igen megnehezítik. Kérjük, hogy az Elvtársak adjanak segítséget ezen a területen – elsősorban e sorok átadójának. Philip Miklós, a kiállítás felelőse.”* Sokkal több kollektív fotómunkájuk nem is akadt. Csakhamar eljött életének munka szempontjából legnehezebb, legterméketlenebb időszaka, 1951–54 között, amikor ismét állami alkalmazásba került, most nem annyira önszántából, mint korábban, mondjuk ki: kényszerítették. A Magyar Fotó Állami Vállalat (az MTI Fotó elődje) munkatársa lett. 1951. január 15-én tizedmagával, akik közül többen már a Fotókollektívának is tagjai voltak (Vadas, Langer, Sándor Zsuzsa, Redner Márta, Hollenzer Béla, Seidner Zoltán, Várkonyi László, Csörgeő Tibor és Zinner) a körülmények kényszerítő hatására belépett. A Magyar Fotó ÁV személyzeti nyilvántartásából: *„1951. január 15-ével a Népművelési Minisztériummal történt megbeszélés értelmében vállalatunkhoz került mint művészfotós. Öccse (sic!) Reismann János, akit a Rajk banda leleplezésével kapcsolatban lecsuktak. Vállalatunknál főleg tudományos mezőgazdasági felvételeket készít, vidékre, állami gazdaságokba, termelősövetkezetekbe jár, azonkívül óvodákban, bölcsődékben készít felvételeket. Ha ilyen irányú téma nincs, úgy üzemekbe is kijár. Minden munkát szívesen lát el, ha nincs munkája, mindenkinek szívesen segít. 1945-ben lépett be a Magyar Kommunista Pártba, pártszervezetünknél pártmunkát mint népnevelő végzett, de erről lemondott, jelenleg semmiféle pártmunkát nem végez. Körzetében a középfokú politikai iskola hallgatója. Vállalatunk kollektívájába nem nagyon illeszkedik be. Havi fizetése 2400 Ft. Rácز Béláné szem. oszt. vez.”* Feltűnhetett a káderlapot olvasván, témáinak váratlan és gyökeres átalakulása. Még Vajda Ernő beszélt rá, hogy a Magyar Fotó ÁV-nál álljon rá a mezőgazdasági vonalra. Így is történt. Több kutatóintézetben fényképezett, mezőgazdasági vásárookra járt, s közben megtanult kultúrnövényeket fényképezni. A Gyapottermesztési Nemzeti Vállalat 1950 júliusában bízta meg, hogy Közép-hídvégpusztai Kísérleti Gazdaságában felvételeket készítsen. Fotografált más mezőgazdasági kísérleti telepeken is, mint Iregszemcsén a szójakísérleteket, fotózta a a magyar gyapoton kívül a gumipitypangültetvényeket, a Hruscsov-kukoricahibrideket, az orosz rövid szárú gabonát, mely nem dőlt meg viharban sem... és egyéb, a magyar szocialista mezőgazdaság díszére (utóbb) nemigen váló produktumot. *„Amikor a Magyar Fotóba be kellett vonulnom, akkor dr. Vajda Ernő és egy akkori barát, Schüllernek hívták, ő volt a magyar gyapot atyja, igen jó mezőgazdász, akinek feladatul szabták, hogy teremtsen meg a magyar gyapottermelést, ők azt javasolták, hogy a Magyar Fotóban menjek a mezőgazdasági vonalra, mert ott békén fognak hagyni, ott nem lesz*

kenyérharc, a munkáért való küzdelem. Igazuk volt, mert az első mezőgazdasági kiállításig boldogan evickéltem ott, jártam a kutatóintézeteket, egy párral aztán is megmaradt a kapcsolatom. Az első mezőgazdasági kiállítás alkalmával leküldtek egy hónapra Szekszárdra és környékére, de tíz nappal tovább nem bírtam és hazajöttem, amiből majdnem balhé lett, de volt néhány fiú a Magyar Fotónál, akik boldogan cseréltek, mert ehettek-ihattak ott kedvükre, s nekik ez szabadságot jelentett, míg nekem rabságot. Később Schüllert az uram, dr. Vajda Ernő hozta ki a börtönből, mert Rákosiék le akarták csukni, mert a magyar gyapot az csak magyar gyapot volt, és nem lehetett belőle semmit sem csinálni. Abban az időben tanultam meg a növényfényképezést is, a termelésben velejáráó folyamatokkal együtt. Az Iregszemcsei Mezőgazdasági Kutatónál elfogadták azt a tervemet, hogy a napraforgó termesztéséről készítek egy egész évet átfogó sorozatot, a föld és a mag előkészítésétől egészen a mag betakarításáig. Elkészült, sohasem használta fel senki, akkor ilyesmi nem volt fontos senkinek, kivéve a nemesítőnek."

Langer Klárával együtt kemény harcban állt a Magyar Fotó ÁV akkori vezetőnőjével, akit Dallos Ágnesnek hívtak. Ők húzták a rövidebbet, három évvel később az első racizásba bekerültek mindketten. Felmondólevele valahogy úgy szólt: „Mivel művészi igényességének a vállalat nem tud eleget tenni, s ön a vállalat vezetésével nem ért egyet, tehát...” 1954 után immár sokadszor újrakezdte a műtermi fényképezést, még mindig a Veres Pálné utcában, és még mindig Fotó Marian néven. Személyiigazolvány-képeket kellett szakmányban fényképeznie, és továbbra is különböző mezőgazdasági kutatóintézetekben fényképezett. „Volt olyan, hogy az egész pártapparátust az Akadémia utcában le kellett igazolványképezni fényképezni, az AVO feljött velem a Veres Pálné utcába, várt, míg előhívom a filmeket, míg megszáradt, és vitte az egészet a pártközpontba. Dacára, hogy otthagytam a vállalatot, én azért hozzájuk tartoztam. Furcsa módon én voltam a káderfényképész. Én semmit ezért direktbe nem tettem. De egyrésztől rendkívül sok elotárs ismert, másrésztől az első naptól fogva a porondon voltam. Ebben az időben voltak a görög áttelepítések. Egész falvakat hoztak, gyerekeket százával, a gyerekeknek nem volt nevük, csak azonosítási számuk. Akkor ismét jártam az országot, s fényképeztem a gyerekeket igazolványképek. Nagyon sajnáltam őket.” Visszaemlékezése szerint hozzávetőleg ezer felvételt készített 1954 körül csak az áttelepített görög gyermekekről. „Olt Károlyék hozzátartoztak ehhez a Birky Ágnes, Dékány Klári stb. társasághoz, és az Oltné intézte a görög gyerekek sorsát. Biztosan tudsz arról, hogy 1952–53-ig nagyon sok görög gyereket hoztunk be, akiknek se nevük, se számuk, se semmijük nem volt. Úgyhogy én jártam a vidéki kastélyokat, és mindenki kapott egy számot, és ehhez csináltam az igazolványfölvételeket.”

„A MAFIRT-nál volt egy ilyen tetemrehívás, Dallos Ágnes, Lakatos Éva, Langer Klári és én ültünk Vásárhelyi asztalánál. Én képtelen vagyok ilyenkor kinyitni a számat és elkezdni sárt dobálni, egyszerűen nem megy, röhögök csak magamon. Úgyhogy Klári egyedül dobálta a sarat, és aztán nagyon megharagudott rám. Az a pletyka jött vissza, hogy Dallos Ágnes elhíntette Lakatos Évánál, hogy a Langer és én homoszexuális kapcsolatban voltunk egymással. És így tovább. De akkor már a képzőművészeti szövetségnek volt egy fotó- szakosztálya, csináltunk egy kiállítást, amit teljes mértékben segített a Mihályfi Ernő, akkor éppen miniszterhelyettes. Én a Misuval jóban voltam, valamikor 1941–42–43 valamelyik szilveszterén a Beck Andráséknál az egész éjszakát végigénekeltek. Nem ismertem embert, aki annyi magyar népdalt tudott volna, mint ő. Szerettem Misut és jó szerkesztőnek tartottam. Még az 1930-as évek elején mint kis taknyos kerültem vele kapcsolatba, amikor ő az Est lapoknak volt a képszerkesztője, és a Szegi Pali pedig a Pesti Hírlapé. És akkor megtörtént a csoda, az egyik képem ugyanazon a vasárnapon jelent meg mindkét újságban. Egy kicsit megijedtem, de azt hiszem ez is hozzátartozott ahhoz, hogy ne felejtsek el.”

Kirúgása után sok területen dolgozott, hogy megélhessen. „1954 augusztusában engedték ki Jancsit a börtönből, s engem októberben rúgtak ki. Két héti voltam Ernővel a Sátoros-

hegységben, s amikor visszajöttem, akkor várt engem a Capa háborús könyve Jancsától, vigaszdíjnak és az értesítés, hogy ki vagyok rúgva. És akkor egy nagyon befelé néző és nehéz periódus kezdődött." Ugyanaz a Vásárhelyi Miklós, aki a Minisztertanács Sajtóosztályának vezetőjeként aláírta a felmondólevelét, adta ki kérésükre azt az igazolást, hogy nem tartoznak a már említett 02-es paragrafus hatálya alá, tehát vállalatok is rendelhetnek tőlük. „És akkor ez nem volt egyszerű kérdés, mert iparigazolványt nem válthattunk ki. Nem tudom, hogy tudod-e, mi volt a 02-es. Ez egy rendelet volt, mely szerint állami vállalatok csak állami vállalatoktól rendelhettek, mást nem fizethettek ki. Tehát tőlünk nem lehetett fotókat sem rendelni. Akkor fölmentem a Vásárhelyi Miklóshoz, aki a Tájékoztató (Tájékoztatói Hivatal) elnöke volt, és azt mondtam, hát álljon meg a menet, aminek következtében kaptunk egy cetlit, hogy mi heten (Langer, Gink, Sándor Zsuzsa, én...) mentesítve vagyunk a 02 alól. De ezt az egyik könyvelő elfogadta, a másik nem. Most már tudom, hogy 1953-ra miért nem akartam visszaemlékezni. Azért akadt másfajta ember is. A Népművelésügyi, vagy hogy hívták akkor a minisztériumot, kiadta a Család és Iskola című lapot, és annak a szerkesztője még a Magyar Fotónál kezdett velem dolgozni, s amikor kirúgtak, akkor azonnal odajött a Veres Pálné utcába azzal, hogy folytassuk tovább a munkát. Volt egy-két ilyen ember is." Akadtak más megbízásai is. A Műszaki Könyvkiadó és a Zeneműkiadó részére fényképezett portrékat, illusztrációkat különböző könyvekbe. Sokkal később, már nyugdíjasként megkereste a Zeneművészeti Kiadó vezetőjét azzal az ötlettel, hogy a zeneszerzők arca örökkön rejtve van a közönség előtt, tulajdonképpen arctalanok, csak zenéjükkel vannak jelen a magyar kulturális életben, ezért ő megmutatná a közönségnek, kik állnak a hangjegyek, kották, partitúrák mögött. Tetszett az ötlet a direktornak, ennek nyomán megkapta a megbízást, hogy fényképezzen le két tucat jeles magyar zeneszerzőt. Jól sikerült, kiállítás készült belőlük, valamint egy könyv, *Magyar zeneszerzők* címen, 1975-ben. Más műfajban, a táj- és városfotóban is otthonosan mozgott, sok képeslapot fotózott. Olyan eldugott, távoli falvakat jelölt ki számára a Képzőművészeti Alap, ahová már nem érte meg kiküldeni fotósát, Marian pedig boldogan használta ki, hogy csavaroghat kedvére és még munkát is végez közben. „Jelen levelünkkel megbízuk Önt az alább felsorolt helyiségek fotózásával: Közöljük Önnel, hogy a helyiségekről annak nagysága szerint 6-8 drb, zsűri által elfogadott felvétellel van szükségünk. Ügyeljen arra, hogy a felvételek felöleljék a helyiség legfontosabb épületeit, műemlékeit, fürdőit, látképeket és utcaképeket. Felvételezés előtt keresse fel az illetékes papír- és írószobát, vagy földműves-szövetkezeti bolt vezetőjét. A helyiség nevezetességeiről esetleg a tanács népművelési osztályán szolgálhatnak felvilágosítással. Általános jellegű tájképet a helyiségekről csak akkor kérünk, ha rájuk nézve feltétlenül jellegzetes. A másodkópiákért úgy az elfogadott, mint az elutasítottakért Ft 10-10, azaz tíz forintot fizetünk. Kérjük képeit a beadásra szűkebben válogassa meg, amennyiben ilyen vonatkozásban problémája van, úgy tanács-csal szívesen állunk rendelkezésére.” A megbízása szerint Balf, Rábapordány, Óriszentpéter, Vasvár, Ács, Bajna, Kisbér, Almásfüzitő, Nyergesújfalu településeket kellett felkeresnie. Felkereste. Ezek nagyobb része meg is jelent fekete-fehér képeslapokon. Készített továbbá egy színes naptárt Szentendréről 1984-ben, ami kategóriájában első díjat nyert az évi Szép Könyv megmérettetésén, 1986-ban pedig még kettőt, Köszegekről és a vasi hegyhátról, jelent meg könyve Gyórról is.

1957-ben egy évig visszatért a klasszikus fotóriporteri pályára, az *Érdekes Újság* fotóriportere lett. Bátyja állását kapta meg, aki fizetés nélküli szabadságot kért és kapott a laptól, s Németországban élt és fényképezett ez idő tájt. A lapbéli megjelenésekből arra következtetni, hogy 1957. február elején vette át bátyja státusát az *Érdekes Újságnál*, ettől kezdve jelennek meg itt képei, s marad abba Jánosé, egy időre, de aztán Olaszországból küldött képei helyet kaptak ismét a lapban, párhuzamosan Marianéval. Egy évig tartott ez a megbízás, mert utána megszűntették a lapot. Ezzel nagyjából Reismann Marian fotóriporteri pályája is véget ért.

Hatodik stáció: a népelet, népművészet megörökítője

Még a második világháború előtt kezdődött ez irányú tevékenysége. *„El akartam menni nyaralni, már Erdély visszacsatolása után. Egy napja voltam még csak a Gyilkos-tónál, amikor közölték, hogy minden zsidónak 24 órán belül el kell hagynia a helyet. Akkor elmentem Kolozsvárra, Antal Márkékhoz, ahol Antal Helén, Antal István jó barátaim voltak. Ott tértem magamhoz abból a sokkból, amit a Gyilkos-tónál kaptam, először szembesülve ennyire kemény intézkedéssel. Török Erzsé is otthon volt akkor, egyik kedvesebb volt hozzám, mint a másik. Ő szervezte meg, hogy kimehessünk Kalotaszegre, ahol gyönyörű nőket fényképeztem, gyönyörű viseletben aratáskor, misén, másutt. A Franklinhoz vittem el a kész képeket, ahol meg akartak bízni – de hát ez már 40 nyarán volt –, hogy a következő évben menjek le és csináljak egy teljes anyagot az Ortutay második kötetéhez, amit aztán Magyarország hadba lépése megnyuvasztott. Az erdélyi képek egy része azért megjelent az Ortutayban, némelyik újságban, de a negatívok, pozitívok elvesztek.”* A Pesti Napló Képes Melléklete hozott ebből az anyagából is egy dupla oldalt, gyönyörű Kalotaszegi Madonna jelent meg a Zilahy Lajos szerkesztette Híd 1941. szeptember 2-i számában, mely lapnak egyébként fõmunkatársai közt Móricz Zsigmond, Németh László és Tamási Áron nevét olvashatjuk.

Aztán hosszú ideig nem történt semmi ezen a téren, ám olvastuk, hogy a Magyar Fotó Állami Vállalattól való kirúgása után munka és megélhetés után kellett nézzen. Korábbi barátai, ismerõsei mind segítettek, így Széll Jenõ is, aki megalapította a Népművészeti Intézetet, annak elsõ igazgatójaként, több megbízásával adott munkát Reismann Mariannak. Ebben az idõszakában, 1952–55 között, sok néprajzi tárgyú fényképe született. Késõbb már nem, mert Széllt 1956 után eltávolították az általa létrehozott intézet élérõl. Az a népművészeti témájú fotós munkája, melybõl máig a legtöbb jó anyaga maradt, a *Daloló Falvak* mozgalomhoz kapcsolódott. *„A Népművészeti Intézet 1954-ben országos dalgyûjtést hirdetett. Tanítók, diákok, könyvtárosok, énektanárok vágtak neki az ország-nak, megtalálni a nép kincseit, felragyogtatni szép ékszereinket. A négy legjobb pályamunka két kötetben, Reismann Marian felvételeivel jelenik meg. A versenyben a román határ közelében levõ Apátfalva, Rém, Duna–Tisza közti helység, a matyó Szentistván és a nyírségi Kiskálló gyûjtõi gyõztek, Szigeti György, Karsai Ferenc, Baranyi Dezsõ tanítók és Polónyi Péter járási könyvtáros. Négy falut, illetve tájegységben kellett fényképeznem, ahol egy-egy ember megnyerte azt az országos pályázatot, hogy ki gyûjti össze a leghitelesebb népdalokat, szokásokat. Vakum nem volt, kölcsönkértem. A Nyírségtõl Bajáig, Szent Istvántól Csanádapátfalváig közlekedtem, sokat gyalog. 4-4 kép kellett a kiadványhoz, legalább százat készítettem. Lenn voltam Király Ilus néninél, aki egyike volt az elsõ népművészet mestereinek. Akkor már nagyanya, vagy talán dédanya volt, öreg parasztasszony. Két-három napot voltam lent, és szerettem volna vele azt csinálni, ami most velem történik, mondja el az életét, és én közben fényképezem. Mentünk az utcán valahová együtt, és akkor elkezdi magyarázni nekem Ilus néni, hogy mi a különbség Freud és Thomas Mann Mózesé között.”* A *Daloló Falvak* újabb néprajzi megrendeléseket hozott számára. Mihályfi Ernõ Magyarország könyvéhez fotózott, Lengyel Györgyi néprajzi munkáihoz kért tõle fotókat. Bár készültek az életmû szempontjából fontos képek ebben a témakörben is, mint például Vankón Dudás Juló, Marton Erzsébet, Király Ilus, Sztelek Dénes fotói, mégis meg kell állapítsuk, hogy az ízig-vérig urbánus Reismann Marian korántsem merítette ki a néprajzi tárgyú fényképezésben rejlõ összes lehetõséget. Talán másképpen alakulhatott volna, ha elfogadják könyvtervét, melyet alaposan végiggondolt, megtervezett. A címe *A magyar népművészet mesterei* lett volna. Énekeseket, táncosokat, zenészeket, mesélõket, hímzõket, faragókat, fazekasokat, szövõket saját környezetükben, közösségükben mutatta volna be, mely ekkoriban nagyon eltért a hivatalos folklórkiadványoktól.

Hetedik stáció: a tanítványaitól tanuló tanár

„Én mindenkitől tudok tanulni. Sokkal több embertől tudok tanulni, mint ahányat tanítani tudok. Mert a tanításhoz sok türelem kell, a tanuláshoz viszont csak oda kell figyelni. Nem találkozatok a bejárónőmmel, Mariskával, aki 116 kilós, táborfalvai, jóformán nincstelen, az anyja cseléd volt Pesten, az apja vasutas, aztán összegüriztek valamennyi földet a futóhomokon, amit betelepítettek gyümölcsfákkal és ezzel meg tudták kötni a homokot. Aztán természetesen elvették tőlük a földet és adták a nyolcadik határban valamit, ott pedig kivágták a fákat, beszántották a földet és a futóhomok visszajött, ez van máma. Mariska feljött Pestre a Fonóba, ott dolgozott hosszú évekig. És én nagyon sokat tanulok tőle. Még emberséget is. Soha nem tűrtem magam mellett olyan segítséget, legyen az szakmai vagy háztartási, akihez nem volt affinitásom. Hosszú listám van különböző emberekről, akikről mind tanultam. Az iskolában is ez volt bevallottan a szempontom, hogy egymást tanítjuk, én is tanulok a 14–18 éves gyerekektől, esetleg egy más látásmódot, felfogást... nem csak ők tőlem.” Mindig voltak tanítványai, emlékezzenek csak az első műteremben Sugár Katára, Langerra, Székely Ibolyára, Vámos Lászlóra, Révai Dezsőre és a többiekre. Későbbi, önálló korszakaiban is akadtak inasai, segédei, részt vett a KIOSZ tanoncképzésében is. Az 1939-es évben pedig megkezdődtek az átképzések. A zsidótörvények hatására sokan elvesztették addigi állásukat, kénytelenek voltak más megélhetés után nézni. A fényképezés hosszú ideig szabad pálya volt előttük is, aztán persze már a zsidó tulajdonú műtermeket is bezáratták, és csak alkalmazottként dolgozhattak a németek bejöveteleig. Utána már azt sem.

Marian más tanítványokat is fogadott Veres Pálné utcai műtermében, például Dékány Andrást, aki apja karcagi műtermében tanult, s továbbképzésre ment a Fotó Marianba. Hasonlóan került hozzá Reitzel András, aki a szegedi fiatalok körének tagja volt, s a Don-kanyarban lelte később halálát. Marian inkább a fényképezés érzelmi, lelki és egyéb vetületeit ismerte jól, ezeket tanította, a műszaki ismereteket Budai (Goldberger) András adta át, aki egyike volt kora legképzettebb műszaki fotósainak. Ebben az időben éppen Marsovszkyné belvárosi fotóműtermében dolgozott. De a döntő lépést az 1951-es év hozta ezen a téren számára. Többedmagával elkezdte szervezni a Képző- és Iparművészeti Gimnázium és Szakközépiskolában a fotó szak kibővítését, nagyobb presztízsű, több odafigyelést követelő módon való működtetését. Sevcsik Jenő munkáját folytatták tovább, aki 1946–1954 között oktatta a fotót. *„Ott egyedül Sevcsik tanár úr folytatott nagy harcot évek óta, hogy a szak megmaradjon, és vitte egészen egyedül. Sevcsik tanár úr megszállottja volt a fényképszoktatásnak, és amit lehetett, megpróbált ennek érdekében. Tanított, igen jó kézikönyvet írt.”* Ők hárman, Langer Klára, Strossné Barta Éva és Reismann Marian szervezték meg a képzést mai formájában. Megmaradt javaslatuk a Művészeti Gimnázium Fényképezési Szakosztályának felállítására 1950. március 13-i keltezéssel: *„Az elmúlt öt év tapasztalatai bizonyítják, hogy a szükségletre ma már nincs elegendő jól képzett szakember. Az utánpótlás majdnem teljesen megszűnt. A minőségi kisipar felszámolásával a Munkaerő Gazdálkodási Hivatal a tanoncoktatást, nagyon helyesen, kivette a magánszektor kezéből, viszont ezzel a változással nem indult meg a szocialista szektor kiképzőmunkája. Így abba a helyzetbe jutott a szakma, hogy legfeljebb egyes fejlettebb amatőrök között található véletlenül itt-ott új káder, szervezett utánpótlás nincs (...).”*

A gimnáziumi oktatáson kívül megszervezték és tartották a különböző továbbképző tanfolyamokat is. Strossné Barta Éva, korábbi Reismann-tanítvány volt a szakosztályvezető, tanított még Sevcsik Jenő, Langer Klára, néha Sándor Zsuzsa is. Marian a nyugdíjazásáig hozzávetőlegesen másfél évtizedig oktatott, évente 4–7 gyerek került ki a kezük alól. Tanítványai közül többen neves fotósok lettek, mint Pálfi Gábor, Lajos György, Friedmann Endre, Patkó Klári, Sziklás Margit, Sólyom László, Tőry Klára... *„El*

lehet képzelni, hogy egy fiatalember, aki másként gondolkozik a fotóról, az első adandó alkalommal megpróbál kitörni. Erre még biztatást is kaptunk, főleg Langer Klárától. – Az ő emberábrázolása őszintébb volt? – Nem. – És a Vadas Ernőé? – Ernő bácsi dolgait soha nem boncolgattuk. Hozzá se mertünk érni. A briliáns technika és az idill, ami a képeit jellemezte, elvarázsolt bennünket is. Nekünk a képei mint látvány szépek voltak, tetszettek. De mint követendő példát elvetettük. Langer Klárát is, Reismann Marian is. Ő különben gyermekfotót tanított, rengeteg pszichológiai tanácsot kaptunk tőle a kapcsolatteremtéshez, mert gyermekkel kapcsolatot teremteni a legnehezebb dolgok közé tartozik, és ő aztán bevitt minket az élet sűrűjébe: az utcán le kellett szólítani a gyereket, és meg kellett nyerni őt is, meg a szülőt is, hogy bejöjjenek velünk a Török Pál utcába modellnek. És ő azután ezt leosztályozta. De abból a csoportból, amibe Marian, Langer, Sándor Zsuzsa, Kálmán Kata tartozott, nekünk nem voltak fotográfiai mintáink, nekünk azok túlságosan statikusak voltak – ma talán szocreálnak hívnánk őket, de ilyen, mint tudjuk, nem létezik, mert a szocialista realizmus, csak mint téma van, de nem mint műfaj.” A másik oldalról ugyanez így látszott: „A Képzőművészeti Gimnáziumban ez hármas munka volt. Barta Éva volt a szakosztályvezető, Langer Klárral voltunk a szakoktatók. Elméletet oktatott néha Sevcsik és Járai is. Éva, Klári s én olyan egységet alkottunk, aminek segítségével még a kevésbé tehetségesek is eljutottak odáig, hogy meg tudják különböztetni a fotóban a jót és a rosszat. Nem lehet négy év alatt, heti két nap megtanulni fényképezni.” Marian ezenkívül rendszeresen tartott előadásokat a TIT Szabadegyetemen fotós tematikában, Németh Józseffel és Vadas Ernővel szerkesztették a Magyar Fotóművészet 1958 című albumot. 1959-ben a III. Nemzetközi művészi fényképképző kiállítás zsűrijének tagja volt Botta Ferenc, Langer Klára, Rév Miklós, Schiller Alfréd, Vadas Ernő, Vámos László, Zajky Zoltán társaságában. Fotós közéleti tevékenysége ezekkel még korántsem merült ki. A Magyar Képzőművészek és Iparművészek Szövetségének tagja, igazolványának száma 189. „Az 1940-es évek vége felé Langer Klárral voltunk az élharcosai, hogy megalakuljon egy fotóművész-szövetség, de ide tartozott még jó néhány ember, Vadas Ernő, Rév Miklós, Várkonyi László, Sándor Zsuzsa, Gink Károly... Ez másként nem volt lehetséges, mint hogy a Magyar Képzőművészek és Iparművészek Szövetsége egy fényképész szakosztályt valljon a magáénak. Ez a fényképészszakosztály 1950. április 20-án kiállítást rendezett a Fészekben. Részt vettek rajta az alapító tagok, Bányász Ede, Bence Pál, Csörgeő Tibor, Pintér Zsuzsa, Gink Károly, Kálmán Kata, Hollenzer Béla, Járai Rudolf, Jónás Pál, Langer Klára és Sándor Zsuzsa együtt, Busztin Lívia, Petrás István, Ráth László, Rédner Márta, Reismann Marian, Rév Miklós, Seidner Zoltán, Szöllősy Kálmán, Vadas Ernő, Várkonyi László. Ez jelentette a szövetség elődjét. Ez sorvadt el, szűnt meg 1956-ban, utána csinálta meg Vámos László a Magyar Fotóművészek Szövetségét. Vámosnak hibái mellett meg kell adni, nélküle életképes szövetség sohasem alakulhatott volna.”

Még 78 évesen is tanított, tartott előadásokat, hiszen 1980-ban kérte fel a hollandiai Beropsvereniging van fotografen Büro GKE, hogy *Die Frau in der Fotografie* címen meséljen saját élményeiről. Ebben a felkérésben nem kis szerepe volt Besnyő Évának is, aki szervezte, s aki Ata Kandóval egyetemben Marian jó barátnője volt. „Az előadáson hozzávetőleg 50 hallgató volt. Az előadásom tartalma a magyar fényképező nőkről szólt, kezdve Máté Olgán, majd bőven Sugár Kata, Kálmán Kata és Langer Klári, elsősorban szocialista munkás-paraszt fotóikról, majd beszéltem még Sándor Zsuzsáról, Molnár Editről. Mindegyiktől vittem könyvet, fotókat, úgy-hogy egy kis kiállítást rendeztem azokról, akiről szóltam. Azt hiszem, hogy a kiállításnak komoly sikere volt, elég sokan szóltak hozzá, kérdeztek. Besnyő Évánál a műtermében voltam és láttam egy teljes kiállítási anyagát, amit Amszterdam város megbízásából készített élő holland művészekről, a művészet minden ágából. Ez a kiállítás az amszterdami új városi múzeumban volt kiállítva idén tavasszal, óriási sikert aratva, nagyon jó sajtóval. Azt hiszem, érdemes volna gondolkodni azon, hogy ide is eljusson ez a kiállítás.”

Az utolsó stáció: halála

Hosszas betegeskedés után, de voltaképpen két nap alatt halt meg rákban, 1991. szeptember 28-án. A hivatalos kommuniké így hangzott: „80. életévében elhunyt V. Reismann Marian fotóművész, a Magyar Fotóművészek Szövetségének alapító tagja. Speciális területe a portré- és gyermekfényképezés volt. Nyugdíjba vonulásáig több évtizeden át generációkat nevelt a Képző- és Iparművészeti Szakközépiskola fotó tagozatának tanáráként. Több önálló kiállítása volt, hét önálló kötete jelent meg. Kívánságára szűk családi körben, 1991. október 10-én temették el.” Én pedig ezt jelentettem meg: *V. Reismann Marian halálára. „Meghalt egy ember, akinek jóvoltából pontosabban tudjuk, mi több, látjuk, mi történt nálunk, Magyarországon az utolsó hatvan évben. Senki nem élhet örökké. De V. Reismann Marian halálával nem egyszerűen a sokat élt emberek egyike tért meg halottai közé, vele együtt halt egy kor utolsó előtti mohikánja is. Sajnáljuk az embert! És örüljünk annak a sok tízezernyi fotográfiának, melyet élete során készített, s amik segítenek eligazodni a minket körülvevő világban. Akik ismertük, sajnáljuk. Akik nem ismerték, sajnálhatják!”* Most, húsz évvel később sem gondolom másként.